

KATALIK BAŽNY IA LIETUVOJE XVI-XVII AMŽIUJE

NUOSMUKIO PRIEŽASTYS IR ATGIMIMO VEIKSNIAI

XVII amžius, ypač jo pirmoji pusė, yra bdingas Lietuvos Bažnyčios istorijoj. Jis yra tarsi antrasis jos amžius bgyje pasirodęs pavasaris su gausiomis suklestėjusio religinio gyvenimo apraiškomis. Kaip šviesus bruožas, kaip spalvota vaivorykšt debesiuojant padangėj, siterpia jis tarp dviej tamsių, audringų, Lietuvos katalikybei sunaikinimu grasinusių laikotarpių: protestantizmo sigalėjimo XVI amžiuje ir ilg karų, neramumų ir vairių juos sekusių nelaimių periodo, prasidėjusio XVII amžiaus antrojoje pusėj rusų ir švedų antplūdziais.

Mūsų istorikai nerada kaip reikiant sustoję prie šio reikšmingo pusamžio. Pro jį paprastai praeinama, pasakant tik vien kitą apibendrinantį posakį. Ir kan. A. Alekna savo knygoj *Katalik Bažnyčia Lietuvoje*, perredaguotoj J. Stakausko ir išleistoj 1936 m. XVII amžiaus Lietuvos Bažnyčios istorijai tepaskyrė vos keletą puslapių. Mūsų istorikai daugiau dėmesio parodė ir davė didesni ar mažesni darbai, liečiantį mindaugin ir Lietuvos christianizaciją laikotarpiu¹, protestantizmo pasirodymo ir sigalėjimo Lietu-

¹ Žr. J. Stakauskas, *Katalik Bažnyčia Lietuvoje XIII-tame amžiuje*, žr. *Tiesos Kelias*, 1932, 2 nr., 65-72 psl., 3 nr., 149-157 psl., 5 nr., 289-299 psl., 7-8 nr., 433-447 psl., 9 nr., 561-569 psl., 10 nr., 641-645 psl., 11 nr., 697-704 psl.; A. Juška, *Le relazioni d'1 re Mindaugas con la Chiesa Cattolica* (Disertatio ad Lauream in Facultate Historiae Eccl. Pontificia Universitas Gregoriana), Roma 1948, XX-210 psl. (mašiništas); Z. Ivinskis, *Kriščiūniškiosios Vakarų Europos santykiai su pagoniška Lietuva*, žr. *Athenaeum*, I t., Kaunas 1933, 135-144 psl.; J. Stakauskas, *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-tame amžiuje*, Kaunas 1934, 278 psl.; J. Totoraitis, *Mindaugas Lietuvos karalius*, Marijampolė 1932; A. Steponaitis, *Mindaugas ir Vakarai. Vokiečių militarinis ordinas veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*, Kaunas 1937; P. Šiežas, *Bandymai apkrikštyti Lietuv Algirdo ir Kęstučio laikais*, žr. *Tiesos Kelias*, 1932, 12 nr., 781-794 psl.; Z. Ivinskis, *Mindaugas ir jo karina*, žr. *Aidai*, 1954, 1 nr., 1-8 psl., 2 nr., 55-59 psl.; Z. Ivinskis, *Lietuvos Bažnyčia jos keliu. Karaliaus Mindaugo krikšto 700 meti*, ir *Lietuvos bažnytinis provincijos 25 metų sukaktims paminėti*, Brooklyn, N. Y. 1951, 30 psl.; M. Andziulytė-Ruginienė, *žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 145 psl.; V. Gidžinas, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, Roma 1950, 98 psl.; Z. Ivinskis, *Kriščiūniškiosios Lietuvos kelias*, žr. *Tiesos Kelias*, 1938, 5 nr., 273-312 psl.; Z. Ivinskis, *Po Kryžiaus ženklų*, žr. *Tiesos Kelias*, 1937, 7-8 nr., 325-339 psl.; Z. Ivinskis, *Vytauto*

voje tarpsn² bei Bažny ios persekiojim rus priespaudos laikais³. Visi kiti Lietuvos Bažny ios istorijos laikotarpiai dirvuoja ir laukia istoriko žagr s.

Didžiojo darbai Katalik Bažny iai Lietuvoje, Kaimas 1930, 28 psl. ; Pr. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje*, žr. *Aethnaeum*, II t., 1931, 1-36 psl. ; A. Al ekna, *K Vytautas Didysis yra padar s krikš ionijai aplamai, o Žemai i kraštui ypa ?*, žr. *Tiesos Kelias*, 1930, 9 nr., 545-547 psl. ; S. Sužied iis, *Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija*, žr. *Tiesos Kelias*, 1930, 8 nr., 442-483 psl. ; V. Gidži nas, *The Introduction of Christianity into Lithuania*, atspaudas iš *Lituanus*, 1957, 4 nr., Y. Gidži nas, *Krikš ionyb s vedimas Lietuvoje*, žr. *Lux Christi*, 1964, 3 nr., 37-52 psl., 1965, 1 nr., 25-29 psl., 2 nr., 36-55 psl. ; St. Yla, *Krikš ionyb ir kult rin lenk invazija*, žr. *Tiesos Kelias*, 1938, 5 nr., 312-336 psl.; St. Yla, *Krikš ionyb s vedimas Lietuvoje*, Kaunas 1938; Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problema*, žr. *Aidai*, 1966, 5 nr., 193-198 psl., 6 nr., 266-270 psl., 8 nr., 363-367 psl.

² Žr. J. Puryckis, *Die Glaubenspaltung in Litauen im XVI. Jahrhundert*, Fribourgas 1919, 225 psl. ; J. Šepetys, *Reformacijos istorija Lietuvoje (iki 1569 m.)*, I t., Vilnius 1922 ; A. Dambrauskas, *Pradžia ir išsipl timas protestantizmo Lietuvoje XVI amžiuje*, Kaunas 1910 ; S. Sužied iis, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938, 8-9 nr., 242-261 psl. ; S. Sužied iis, *Reformacijos nuosl gis ir katalik reakcija*, žr. *Židinys* 1938, 11 nr., 554-570 psl.; A. Musteikis, *Religious fluctuations during the period of the Reformation in Lithuania*, Brooklynas 1953, 187 psl. (mašinarštis) ; Z. Ivinskis, *Merkelis Giedraitis ir jo laik Lietuva*, žr. *Aidai*, 1955, 9 nr., 377-381 psl., 1956, 6 nr., 265-269 psl., 10 nr., 460-462 psl. (Protestantizmo kriz Lietuvoje) ; Z. Ivinskis, *Bažnytinis giedojimas Lietuvoje XVI-XVII amžiuje*, žr. *Muzikos Žinios*, 1954, 4 nr., 100-109 psl., 1955, 2 nr., 59-62 psl., 4 nr., 116-122 psl., 1956, 2 nr., 35-37 psl. ; Z. Ivinskis, *Die Rolle der Jesuiten im Dienste der Gegenreformation in Litauen*, žr. *Riassunti delle Comunicazioni del X Congresso Internazionale di scienze storiche*, VII t., Florencija 1955, 276-280 psl. ir *Atti del X Congresso Internazionale ...*, Roma 1957, 474-478 psl. ; P. Veblaitis, *Šiluvos bažny ia ir jos infulatai*, Kaunas 1940 ; St. Yla, *Šiluvos steig jas ir glob jai*, žr. *Tautos Praeitis*, I t. 2 kn., Chicaga 1960, 183-197 psl. ; Z. Ivinskis, *Lietuvos ir Apaštal Sosto santykiai amži b gvje*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV t., Roma 1961, 118-150 psl.; J. Bi i nas, *Apaštal Sosto ir J zuit Ordino pirmieji bandymai j zuitus kurdinti Lietuvoje*, žr. *Tautos Praeitis*, II t. 1 kn., Chicaga 1964, 33-47 psl. ir *Pirmieji j zuitai Vilniuje*, žr. *Tautos Praeitis*, II t. 2 kn., Chicaga-Roma 1965, 49-80 psl. ; Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten 1569*, atspaudas iš *Forschung zur Osteuropäischen Geschichte*, 12 t., Berlynas 1967 ; Z. Ivinskis, *Aus den entscheidenden Jahren der Restauration des Katholizismus in Litauen*, atspaudas iš *Festschrift für Margarete Wölnner zum 70. Geburtstag*, Heidelbergas 1967.

³ Žr. A. Al ekna, *Žemai i vyskupas Motiejus Valan ius*, Klaip da 1922 ; A. Al ekna, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas 1936, 111-152 psl. ; K. Ge ys, *Katalikiškoji Lietuva*, Chicaga 1946, 83-176 psl. ; A. Al ekna, *Katalik Bažny ios b vis Lietuvoje viešpataujant Katerinai II ir Pauliui I*, žr. *Tiesos Kelias*, 1935, 4 nr., 193-200 psl. ; J. Matusas, *Kunig kova su rus valdžia d l tikybos ir gimtosios kalbos pradžios mokykloje*, žr. *Tiesos Kelias*, 1930, 5 nr., 266-275 psl. ; A. Janul ait is, *Kunigai ir 1831*

Tiesa, pokario metais Lietuvos Bažny ios istorijos dirvoni susilauk daugiau ir nauj darbinink . Buvo pajudinti kiek ir mažiau tyrin ti amžiai. Prof. dr. Z. Ivinskis, kruopš iai surink s archyvin medžiag , pareng stamb veikal apie vyskup Merkel Giedrait , vyskupavus Žemai iuose 1575-1609 m. Šis jo darbas *1**4* teb ra neišspausdintas, o b t labai svarbus našas Lietuvos Bažny ios istorijai. Jame palie iamas viso šimtme io Lietuvos religinis, bažnytinis ir kult rinis gyvenimas. Dal tos medžiagos prof. dr. Z. Ivinskis yra paskelb s žurnale *Aida*⁵ ir leidinyje *Commentationes Balticae*⁶ ⁷. Kiti istorikai pokario metais taip pat yra paskelb vairi straipsni iš Lietuvos Bažny ios istorijos ⁷. *Lietuvi Enciklopedijoj* bendradarbiauj istorikai stengiasi Lietuvos Bažny ios istorijos klausimus galimai geriau nušviesti, duodami archyvine medžiaga paremtus straipsnius apie Lietuvos vyskupijas, parapij bažny ias, apie vyskopus, kunig seminarijas, vienuolijas ir kita. Ši Lietuvos Bažny ios istorijos medžiaga, sutelkta

met revoliucija Lietuvoje, Kaunas 1923 ; J. Laukaitis, *Vyskupas A. Baranuskas ir rus valdžia*, žr. *Tiesos Kelias*, 1935, 3 nr., 163-168 psl. ; P. Šl ežas, *Bažny ios ir valstyb s santykiai Žemai i vyskupijoj Valan iaus laikais*, žr. *Židinys*, 1938, 7 nr., 47-59 psl. ; J. Tot orait is, *Sein vyskupijos vienuolyn naikinimas*, žr. *Tiesos Kelias*, 1926, 9 nr., 84-95 psl. ; K. Šaul ys, *Istorin s Lietuvos vyskupij pad tis valdant caristinei Rusijai*, žr. *Lux Christi*, 1951, 1 nr., 10-13 psl.

⁴ *Vyskupas Merkelis Giedraitis ir jo laik Lietuva* (mašinėraštis).

⁵ *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviej amži s vartoje*, žr. *Aidai*, 1951, 3 nr., 110-120 psl., 4 nr., 163-170 psl., 5 nr., 207-216 psl., 6 nr., 254-263 psl., 7 nr., 317-324 psl. ; *Lietuvi kalba 16-17 amžiaus gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953, 8 nr., 360-368 psl., 9 nr., 408-417 psl.

⁶ *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher*, žr. *Commentationes Balticae*, I t., Bonna 1954, 27-67 psl. ir Kirchengesang in Litauen im XVII-XVIII Jahrhundert, žr. *Commentationes Balticae*, I t., Bonna 1954, 69-106 psl.

⁷ Žr. St. Mat ul is, *Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevi ius, M.I.C. (1871-1927) visitator apostolicus pro Lituania (1925-1927)*, Roma 1948, (Disertacija, XXXIY-258 psl., mašinėraštis) ; St. Mat ul is, *Lietuvos ir Vatikano sutartis*, žr. *Draugas*, 1952, 263-264 nr. ; J. Prunskis, *Comparative Law, Ecclesiastical and Civil in Lithuanian Concordat*, Washingtonas 1945 ; K. Mat ulaitis, *Lietuvi vienuolij našas m s išėivijai*, žr. *Suvažiamumo Darbai*, V t., Roma 1964, 429-450 psl. ; V. Gidži nas, *Iš Simno istorijos*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, I t., Roma 1965, 145-171 psl. ; J. Vaišnor a, *Bandymas vesti Nekaltai Prad tosios ordin Lietuvos-Lenkijos valstyb je*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, II t., Roma 1966, 265-289 psl. ; P. Rabikauskas, *Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, III t., Roma 1967, 221-266 psl. ; P. Jat ul is, *Žemai i vysk. M. Pacas Paduvoje*, žr. *Tautos Praeitis*, II t., I kn., Roma 1964, 143-152 psl. ; P. Rabikauskas, *18-jo amžiaus Lietuvos bruožai. Iš Pašiaus s j zuit kolegijos metraš i*, žr. *Tautos Praeitis*, I t., 3 kn., Chicaga 1961, 345-391 psl.

Lietuvi Enciklopedijos 36 tomuose, yra svarbi ir gal s labai pasi-
tarnauti istorikui, rašan iam platesnius darbus, šimtme i ar
epoch apimties studijas. Toki studij kaip tik ir laukia kai kurie
Lietuvos Bažny ios istorijos laikotarpiai, iki šiolei mažiausiai
paliesti, kaip pavyzdžiui: XV amžiaus antroji pus , visas XVII
ir XVIII amžius ir XIX bei XX amžiaus pirmosios pus s. Gal b t
šiuos laikotarpius m s istorikai nesiryžo kibti d l to, kad ia
nebuvo surinkt ir išleist šaltini , taip reikaling kiekvienam
rašan iam rimtesn istorin darb .

Šioj paskaitoj noriu sustoti prie XVI amžiaus antros ir XVII
amžiaus pirmos pus s ne vien d l to, kad šis laikotarpis mažiau
tyrin tas, bet ir d l to, kad jis yra domus ir charakteringas, ku-
riame galima pasteb ti katalikyb s atgimimo ir suklest jimo reiškini . M s
Bažny ios istorijoje yra gausu tragikos, kov , nes kmi ,
priespaudos ir persekiojim , bet maža pragiedruli . Tod l kiekviena
jos gyvenimo prošvaist , kiekviena teigiamyb , kiekviena gerov s
apraiška turi b ti r pestingai iškeliami ir vertinama.

Prieš nagrin jant katalikyb s atgimimo Lietuvoje raid ir t
atgimim l musius veiksnius, reikia pirma paži r ti, kokioje pad -
tyje buvo atsid rusi katalikyb , respektvyviai Katalik Bažny ia
Lietuvoje, koki sukr tim ji buvo patyrusi, kiek ji buvo apsil-
pusi ir apgriauta, kad reik jo atgimimo ar restauracijos.

I. LIETUVOS KATALIK BAŽNY IA XVI AMŽIAUS SUTEMOSE

1. Religinis l žis protestantizmo bangai atsiritus

Dar tik šimt su viršum met skait Lietuva savo krikš io-
niškojo amžiaus. L tas krikš ion jimo procesas pamažu spaud
tautos veidan katalikiškumo žymes, pamažu formavo tikin i j
s mon , k r tradicijas. Bet Lietuva tebebuvo vis jauniausia Eu-
ropos taut tarpe krikš ioniška tauta, jauniausia Katalik Bažny-
ios dukt . Nesp jusi ji buvo tinkamai sitvirtinti tik jime, kai j
supurt nauja religinio jud jimo — protestantizmo banga. Tiesa,
protestantizmas — kaip pastebi S. Sužied lis ⁸ — Lietuv at jo
ir j užliejo nuosaikesniu b du, be kruvin kar , kitaip negu jis
pl t si savo j gimtin j Vokietijoje ar Šveicarijoj ir Pranc zijoj.
Katalik Bažny ia Lietuvoje protestantizmo pasirodymo išvaka-
r se nebuvo pasin rusi stambiose negerov se. Nei bažny ios, nei
kunigai Lietuvoje netur jo dideli turt , nei didel s galyb s kuriais
b t k l reformacijos šalininkams pavydo bei neapykantos jaus-
mus ir geism atimti iš j turtus ir gali . Bet skaudžiausia buvo

⁸ *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938, 8-9 nr., 242 psl.

tai, kad protestantizmas, atimdamas katalikybei didel dal gyv j j g — jos tikin iuosius, ir tai pirmiausia eiles didik , tur - jusi lemiam tak visose gyvenimo srityse, buvo padar s gil l ž religiniame lietuvi tautos gyvenime.

Naujasis Liuterio ir Kalvino skelbiamas mokslas Lietuvon at jo daugiausia per aristokratij . Lietuvos bajorai iai, išvyk studijoms Vakarus, Karaliau iaus, Leipcio, Heidelbergo, Tūbingeno, Wittenbergo ir kitus universitetus, kuriuose jau vyravo protestantiškos id jos, persiimdavo jomis. Tuose universitetuose studijavo Chodkevi i , Sapieg , Jundzil , Valavi i , Giedrai i , Tiškevi i , Zaviš ir kit žymesni didik s n s ⁹. J parneštas protestantizmo mokslas ir id jos pasiskleid dvaruose, buvo diskutuojamos r m salonuose, tapo dienos tema, naujos mados r bu, kuriuo skub jo apsilikti kiekvienas didikas ir bajoras. Beveik visa Lietuvos diduomen greitai tapo protestantiška ir nusigr ž nuo Katalik Bažny ios. Dauguma didik š pos k nuo kataliky b s protestantizm padar lengvai, greitai ir paviršutiniškai, per daug nesir pindami naujuoju mokslu, tapo jo išpažintojais ne iš sitikinimo, bet vedini smalsumo ir sekdami takingesni j pavyzdžiu. Jie vesdin jo nauj j tik jim savo žem se ir tose vietose, kur jie buvo pareig nai. Taip protestant židiniai atsirado viariose vietov se — didik dvaruose ir miesteliuose, kur jie tur jo valdži . Didikai ir bajorija vadovavosi d sniu : Kieno valdžia, to ir religija. Ji nepais , kad valstie iai laik si nuošaliai nuo naujojo s j džio, ir vert juos išpažinti nauj j tik jim . Didikai, nuo anks iau buv bažny i fundatoriai, dabar panaudojo savo teis — *ius patronatus* patvarkyti savaip bažny i ir parapij reikalus. Jie suprotestantino daugel bažny i , nesiskaitydami su faktu, kad liaudis tam visai nepritar . Didikai užimdavo katalik bažny - ias, pakeisdavo jose pamaldas ir versdavo savo valdinius vals tie ius klausyti pamokslinink skelbiam nauj tik jimo ties .

Aktyviausiai protestantizmo platinime riešk si Radvilai, ypa Mikalojus Radvilas Juodasis, turtingiausias ir takingiausias Lietuvos didikas, nuo 1550 met j s valstyb s kanclerio ir Vilniaus vaivados pareigas. Savo nuosav dvar ir valdyti paimt jis tur jo visoj Lietuvoj tiek daug, jog buvo sakoma, kad nei jis pats nežinoj s j skai iaus. Popiežiaus legatas pas Žygimant August Luigi Lippomanas apie Radvil Juod j anuo metu raš , kad jis es s ^{* 11}

⁹ A. Šapoka, *Kur senov s lietuviai ieškojo mokslo?*, žr. *Židinys*, 1935, 11 nr., 420-426 psl. ; S. Sužied lis, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938, 8-9 nr., 249 psl. ; St. Kot, *La Réforme dans le Grand-Duché de Lithuanie*, Bruxelles 1953, 45-48 psl. — atspaudas iš *Annuaire de l'Institut de Phtologie et d'Histoires Orientales et Slaves*, XII (1952), 201-261 psl.

karaliui viskas: ir kancleris ir vaivada ir patar jas ir draugas, kad Radvilas Juodasis es s pats žymiausias ir galingiausias protestant Lietuvoje šulas. Tokiam galingam ir takingam didikui nei karalius nedr so prieštarauti, o kiti Lietuvos ponai ir bajorai tik sek jo pavyzdžiu. Legatas Lippomanas vien kart pabar s kancler už tai, kad jis neremi s jo misijos Lietuvoje, tai Radvilas atsikirt s tokiais grubiais žodžiais, koki n pats M. Liuteris neb t dr s s pasakyti^{10 11}. Nedr so su juo eiti konfliktus ir dvasiškiei, nors jis iš miesteli ir bažnytkaimi išvarin jo katalik kunigus¹¹.

Susižav j s naujuoju reformacijos s j džiu, Radvilas Juodasis pradžioje globojo ir r m protestantus, pats dar pasilikdamas Katalik Bažny ioj, bet jau 1553 m. jis buvo padar s galutin pos k , nutrauk s ryšius su Katalik Bažny ia ir pri m s liuterišk j j protestantizm . Kai 1554 m. Žygimantas Augustas buvo sustoj s Lietuvos Brastoj, Radvilas Juodasis dav par dym pamaldas, kuriose ir karalius dalyvavo, laikyti protestantiškai ir lenk kalba, kad kiekvienas suprast ir komunij dalinti dviem pavidalais. Pilies sal j, kur lank si kasdien karalius, Radvilas tur jo pakabin s Liuterio paveiksl .

Užmezg s ryš ir pažint su Ženevos reformatoriumi Kalvinu, Radvilas Juodasis nuo 1555-1556 m. palinko kalvinizm ¹². Taip pat kalvinizmo kryptimi buvo pasuk s ir jo pusbrolis Mikalojus Radvilas Rudasis su šeima ir daugelis kit Lietuvos didik ir bajor . Radvil p domis pirmieji pasek Jonas Glebavi ius ir Eustachas Valavi ius. Jie per jo kalvinizm iš ortodoks . J kandin jo didikai: Chodkevi iai, Kiškos, Sapiegos, Oginskiai, Puzynos, Dru - kiai, Višnioveckiai ir kiti. Liuterio gi moksl savinosi daugiau miestie iai, kurdami miestuose savo tikin i j bendruomenes ir bažny ias.

Naujojo tik jimo skelb jus Radvilai kviet si iš Lenkijos. Pirmieji ir žymiausieji j buvo : Simonas Zacijus, Krzyszkovskis, W drychovskis, Falkonijus, Czechowicz, Sokolovskis ir kiti. Juos apgyvendindavo ir išlaikydavo savo centriniuose dvaruose : Nesvy- žiuje, Lietuvos Brastoj, Klecke, Biržuose, K dainiuose¹³. Vilniuje Radvilas Juodasis buvo sutelk s protestantizmo platintojus savo Lukiški r muose. Ten buvo laikomos protestantiškos pamaldos, ir 1555 m. suorganizuota reguliari kalviniška parapija, kuri aptar-

¹⁰ *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce*, I t., Berlynas-Poznan 1864, 13-14 psl.

¹¹ Archivum Romanum Societatis Iesu, Pol. 65, fol. 75.

¹² A. Al ekna., *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, 71 psl.

¹³ S. Sužied l is, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938 m. 8-9 nr., 255 psl.

nauti buvo pavesta iš Lenkijos atvykusiam uoliam reformacijos skleid jui Simonui Zacijui¹⁴. 1557 m. gruodžio m n. Radvilo Juodojo ir S. Zacijaus pastangomis buvo sušauktas Vilniuje pirmasis reformat sinodas, kuris, galima sakyti, galutinai pasuko Lietuvos protestantizm kalviniškuoju keliu ir pad jo tvirtus organizacinius Lietuvos reformat bažnytinei bendruomenei pamatus. Sinodo metu buvo kurtas Lietuvos reformat centrinis organas « Lietuvos vienetas » (*Jednota Litewska*) ir pirmuoju Lietuvos reformat superintendentu buvo išrinktas anks iau min tas lenkas Simonas Zacijus¹⁵.

Antras stiprus reformat židinys susidar Lietuvos Brastoj. Ten Radvilas Juodasis 1558 m. k r nauj spaustuv (1553 m. kurtoji, kurios spaustuviniu buvo Bernardas Wojewódka iš Krokuvos, teveik tik iki 1554 m. ir teišspausdino 3 leidinius¹⁶), apgyvendino kelet gabi ir veikli reformat (Lask, Stancar, Blandrat, Lismanin) ir paved jiems išversti lenk kalb Šv. Rašt. Jo globojamas reformat b relis paj g per trump palyginti laik parengti Šv. Rašto vertim, kuris buvo 1564 m. Radvilo Juodojo l šomis (10.000 auksinu) atspausdintas. Tai garsioji *Brastos Biblija*. Lietuvos Brastos reformatai ruoš ir kitokius protestantiškus raštus lenk ir lotyn kalbomis, spausdino šioj spaustu- v j ir platino.

ia reikia pasteb ti, jog kai kieno tvirtinimas, kad Lietuvoje reformacija buvusi lietuviško pob džio ir tod l gal jusi geriau pri- tapti prie m s tautos, yra netikslus. Kalviniškosios reformacijos charakteris buvo perd m lenkiškas. Pats Radvilas Juodasis buvo ved s lenk, visur vartojo tik lenk kalb, jo atkviestieji reformat pamokslininkai buvo lenkai ir tik jimo tiesas skelb lenkiškai, knygas raš lenkiškai ar lotyniškai, jo steigtos spaustuv s Lietuvos Brastoj ir Nesvyžiuj¹⁷ lietuvišku rašt nespausdino, o tik lenkiškus, lotyniškus ir gudiškus. Pirmoji kalvin t.y. evangelik reformat lietuviška knyga — M. Petkevi iaus katekizmas — tepasirod tik 1598 m. Kalviniškajai reformacijai ner p jo pradžioje nei lietuvyb, nei lietuvi kalba, nei lietuviškieji raštai. Nesvyžiuje buvo sik r s žymus reformacijos Lietuvoje skleid jas žodžiu ir

¹⁴ St. Kot, *Ausbruch und Niedergang des Täuferturns in Vilna* (1563-1566). *Atspaudas iš Archiv f r Reformationsgeschichte*, Jahrgang 49, 212 psl.

¹⁵ S. Sužied lis, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židiny*s, 1938 m. 8-9 nr., 256 psl.

¹⁶ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Zeszyt 5 : *Wielkie Ksi stwo Litewskie*. Odpracowali Al odia Kawecka-Gbyczowa oraz Kbzys- tyna Kobot ajowa i Woj ciech Kr aj ewski, Breslavas-Krokuva 1959., 65 psl.

¹⁷ Ten pat, 190 psl.

raštais lenkas moz ras Simonas Budny. Ten b damas jis tuojau paruoš ir 1562 m. išspausdino kalvinišk katekizm gud kalba¹⁸. Charakteringa smulkmena, kad S. Budny t savo katekizm dedikuodamas Radvilo Juodojo ir Rudojo vaikams — Lietuvos didikams, raš ir ragino jaunuosius Radvilus neužmiršti savosios gudiškos (!) kalbos, kuri esanti sena ir garbinga Lietuvos didik kalba.

Tik liuteroniškoji reformacijos kryptis, at jusi Lietuvon iš Pr sijos, buvo lietuviškesn . Jon iš karto buvo sijung keletas lietuvi kunig : Abraomas Kulvietis¹⁹, Stanislovas Rapolionis, buv s pranciškonas ²⁰, Jonas Tartyla (*Batocki-Tortylowicz*)²¹, Martynas Mažvydas, liuteronišk lietuvišk rašt autorius²², Tomas Genkautas, Širvintos (prie Ragain s) protestant bažny ios pastorius ²³, Baltramiejus Vilentas, Karaliau iaus lietuvi parapijos pastorius²⁴ ir kiti. Liuteroniškoji reformacija greitai prigijo miestuose : Vilniuje, Kaune, K dainiuose, Skuode, Taurag j, Šiauliuose, Telšiuose, Kretingoje²⁵, kur buvo didesn s ar mažesn s vokie i bendruomen s. Liuteronizmas daugiau plito ir sigal jo Žemaiiuose, Pr sijos kaimynuose. Pr sijos hercogo Albrechto palenktas reformacij Žemai i seni nas St. K sgail buvo ia vienas žymiausi liuteronizmo vad . Po jo Žemai i seni nas Petras Kiška, paskui Stanislovas Kiška buvo apsisprend už liuteronišk j reformacij , o Žemai i seni nas Jonas Bilevi ius palaik glaudžius ryšius su hercogu Albrechtu ir savo dvare Vidukl je telk ir globojo bajorai ius ir siunt juos studijoms Karaliau iaus universitet ²⁶. Liuteroniškosios reformacijos skleid jai kunigai jau pradžioje r pinosi kalb ti lietuviams j gimt ja kalba ir spausdinti lietuvišk knyg (Mažvydo katekizmas 1547 m). Bet ši kryptis

¹⁸ St. Kot, *Szymon Budny der grösste Häretiker Litauens im 16. Jahrhundert*, žr. atspaud iš *Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums*, II t., 1956.

¹⁹ *Lietuvi Enciklopedija*, XIII t., 341 psl.

²⁰ Götz von Selle, *Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preussen*, Würzburgas ²1956, 9 psl. ; *Lietuvi Enciklopedija*, XXIV t., 497 psl.

²¹ J. Fijałek, *Jan Tortylounz-Batocki*, žr. *Reformacja w Polsce*, 1921 m., 2 nr., 97-104 psl. ; *Lietuvi Enciklopedija*, II t., 260 psl. ; Götz von Selle, *Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preussen*, Würzburgas, ²1956, 16 psl.

²² Vacl. Biržiška, *Aleksandrynas*, I t., Chicago 1960, 82-84 psl.

²³ Vacl. Biržiška, ten pat, 116 psl.

²⁴ Vacl. Biržiška, ten pat, 107 psl.

²⁵ M. Wolonczewskis, *Žemajtiu Wiskupistė*, II t., Vilnius 1848, 254-257 psl.

²⁶ Vacl. Biržiška, *Aleksandrynas*, I t., Chicago 1960, 6 psl.

reformacijos didžiausio sigal jimo Lietuvoje metu nebebuvo stipri, j buvo jau nustelbusi kalviniškoji kryptis.

Reformat autoriai teigia, kad XVI amžiuje Didžiojoje Lietuvoje kunigaikštijoje jau buvo per 200 protestant parapij : 191 kalvin , 8 liuteron ir 5 arijoniškos krypties²⁷. Pagal j zuit Petr Skarg vien tik Vilniaus vyskupijoje protestantai buvo at m iš katalik apie 600 bažny i . Ta iau E. Kneifel pastebi, kad tai perd tas skai ius²⁸. Vilniaus vysk. Benediktas Voina savo 1609 m. reliacijoj Apaštal Sostui sako, kad jo vyskupijoje prieš 40 met , t.y. apie 1569 m. buvo 600 parapini bažny i , o dabar — 1609 m. vos 300 belik ²⁹. Taigi protestantizmo sigal jimo metu katalikai buvo netek pus s savo bažny i . Tr kstant šaltiniai paremt davini , ne manoma yra dabar pasakyti tiksl protestantišk bažny i skai i XVI a. Lietuvoje, o dar sunkiau yra sudaryti j vardini s raš . Kai kurie XVII a. Vilniaus vyskupai savo pranešimuose Apaštal Sostui apie vyskupijos pad t sumini atsiimt bei atsiimtin iš protestant bažny i ar j beneficij vardus. Pirmame savo pranešime vysk. B. Voina 1605 m. rašo, kad jam pavyk per teism atsiimti iš eretik 26 bažny ias ir stengiasi atgauti ir kitas dar j rankose esan ias³⁰. Jis betgi neiškai iuoja j vardais. Tas pats vyskupas savo 1614 m. pranešime sako, kad per penket met jis iš eretik atgavo 8 bažny ias³¹, o jo p dinis vysk. Abraomas Voina iki 1635 met atgav s kelet ir dar pasiryž s greitai laiku atgauti 3 bažny ias : Žeimi , Balbieriškio ir Svierion li ³². 1644 m. reliacijoj jis praneša, kad atgav s 14 bažny i ar beneficij , užvestos bylos atgauti dar 5, o lieka atgauti dar 41 bažny ia³³. Iš ši keli pranešim aiš-

²⁷ E. Kneifel, *Die Gründe des Verfalls der Reformation in Polen, zr. Gestalten und Wege der Kirche im Osten* (Festgabe für Arthur Rhode zum 90. Geburtstag am 13. Dezember 1958), Ulm (Donau) 1958, 75 psl.

²⁸ E. Kneifel, ten pat, 74 psl.

²⁹ Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1609*.

³⁰ Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1605*, f. 648v.

³¹ Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1614*, f. 640r : « Haec parochialia templa de potestate hominum haeretica labe corruptorum, multos ante annos erepta catholicis, sunt octo suo loco restituta, ipso Domino exercituum adiuvante, utpote: Iviense, Musnicense, Proporcense, Upnicense, Molodeczenze, Loscense, Hrudoviense, Kamieniense ».

³² Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1635*, f. 414v.

³³ Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1644*, f. 619rv.

ka, kad eretik rankas buvo patekusios daugiau kaip 97 katalik bažnyios ar jų beneficijos, iš jų 81 pažymta vardais. Nors šis skaičius yra toli nepilnas, tačiau jis rodo jau, kad katalikai Vilniaus vyskupijoje protestantizmo signalo metu XVI amžiuje buvo netekę žymios dalies savo bažnyių. Katalik Bažnyia Lietuvoje tuo laiku buvo stipriai pažeista.

Taip pat nelengva nustatyti, kiek ir kurias bažnyias protestantai buvo paėmę iš katalikų bei kiek ir kurias jie patys pasistatė. M. Valančius nurodo Žemaičiuose 41 kalvinų ir 12 liuteroniškų bažnyių³⁴. Bet tie skaičiai eina ir vėlesniais laikais statytos protestantų bažnyios. Rinkdamas medžiagą Žemaičių vyskupijos istorijai, M. Valančius sakosi matęs vairių bažnyių archyvuose dokumentus, liudijančius, kad tos bažnyios XVI amžiuje yra buvusios protestantų užimtos. Tuo remdamasis Valančius teigia, kad protestantų rankas buvo patekusios Raseiniams, Kdainiui, Kurtuvėnams, Pašūviui, Kelmams, Tauragams bažnyios, Saloigė bažnyia buvusi sugriauta, o jos turtas — žemaičių buvo pasisavinęs Radvilams. Panašus likimas buvo ištikęs ir Šiluvos bažnyių³⁵. Senosios Žagarų bažnyia buvo apleista, o jos turtas užvaldė P. Lidnicas. Keletas bažnyių kaip: Viduklės, Luokės, Kražių, Šeduvos, Vilkijos, Sedos, Šaukėnų, Betygalos, Platelių protestantizmo signalo metu Žemaičiuose metu stovėjo uždarytos, apleistos ir be kunigų³⁶. Pagal M. Valančių: Liolių, Kelmams, Kurtuvėnams, Rietavo, Tauragams, Žagarams ir Krakių parapijose visai nebebuvo likę katalikai³⁷.

Pačiame protestantizmo sibiavimo laikotarpyje, kur galima riboti 1550-1565 metais, Katalik Bažnyia Lietuvoje pergyveno kritiškiausią momentą. Atrodė, kad yra visai beviltiška kova negausi ir silpnai dviasiški bei pasauliečiai katalikai su galingais, energingais, išsimokslinusiems didikais protestantais. 1556 m. Varmijos vysk. St. Hozijus susirpinęs rašė, kad visa Lietuva esanti stipriai užkrėsta bauginančiomis erezijomis ir nedaug belik Lietuvoje katalikų³⁸.

³⁴ *Žemajtiu Wiskupist*, II t., 238-257 psl.

³⁵ Ten pat, I t., 98-99 psl.

³⁶ M. Wolonczewskis, ten pat, I t., 98 psl.

³⁷ Ten pat, I t., 100 psl.

³⁸ E. F. Šmurlo, *Rossija i Italija. Sbornik istoričeskich materialov i izsledovanii*, I t., 1907, 117 psl.

2. Silpna katalikų rezistencija

Katalikų Bažnyčia padarė Lietuvos dar si dar tragiškesnį dalyką, kad tais didelio religinio pakrikimo metais nesimatė stipresnės rezistencijos.

a) Valdovų laikysena. — Kol valdovo soste sėdėjo Žygimantas Senasis (1506-1548), reformacijos Lietuvoje plitimas buvo kiek varžomas. Jis bandė vairiais potvarkiais naujos srovės tikėjimą sukliudyti. Buvo uždraudęs Lietuvos bajorams keliauti Vakarų studijoms, ypač Wittenbergo universitetą. Po dvejų metų (1543) valdovas sušvelnino tikėjimo draudimą — leido laisvai išvykti studijoms, tik užgyn kištis religinius ginčus, priimti naują protestantišką tikėjimą ir, grįžus Lietuvon, jį platinti³⁹. Tačiau praktikoje šie draudimai neturėjo reikšmės Lietuvos didikams nesilaikė.

Pačius valdžius Lietuvoje Žygimantui Augustui (1544-1572) protestantizmui plisti nebebuvo kliūčių. Naujasis valdovas, auklėtas italų humanistų, skaitė protestantišką raštą, religijos atžvilgiu indiferentas, nevengė draugystės su reformatoriais, svyravo, kuri konfesija galutinai pakrypti. Didelį itaką jam dar Radvilai. Atsimintina, kad valdovas buvo vedęs Radvilo Juodojo puseserę Barbora. Didžiausias reformacijos šūlas Radvilas Juodasis karaliaus dvare jautėsi kaip namiškis. Valdovas nediršo sudrausti nei Radvilo, nei jo proteguojamą protestantą. Tas pats valdovas vedė vienoki religinį politiką Lietuvoje, kitoki Lenkijoje. Kai Lenkijoje savo svarbiausios staigos — kanceliarijos vadovavimą patikėdavo tik katalikui ir dėl to ten kanceliarija išleisdavo vis naujus potvarkius, kuriais stengėsi slopinti protestantizmo sėkimą, Lietuvoje gi tuo atžvilgiu kanceliarija buvo nebylė, nes jos kancleriu buvo (nuo 1550 m.) Radvilas Juodasis. Apie reformacijos skleidimosi varžymą negalėjo būti nei kalbos. Radvilo Juodojo palenkėtas Žygimantas Augustas 1563 m. patvirtino privilegiją, kuria ortodoksai ir protestantai didikais buvo sulyginti su katalikais. Sušaukiant Vilnių seimus, jų atidarymo proga Radvilo Juodojo rėmuose būdavo laikomos iškilmingos protestantiškos pamaldos seimo dalyviams protestantams, kai tuo tarpu protestantai lenkai, vykstant seimui Varšuvoje tokią pamaldą anaipatol negalėjo turėti⁴⁰.

³⁹ J. Bukowski, *Dzieje Reformacji*, I t., 227-228 psl.; *Volumina Legum*, I t., Petrapilis 1859, 566 psl.; S. Sužiedėlis, *Reformacijos sąjūdis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938 m. 8-9 nr., 249 psl.

⁴⁰ G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, Wiesbaden 1965, 143 psl.

Žygimanto Augusto neryžtingum apsispr sti ir jo taiksty-
m si prie reformat rodo ir jo laikysena savo r m koply ios pa-
mokslinink ir savo sekretori atžvilgiu. Jau ankstesnis valdovo
r m kapelionas, karalien s Bonos nuod mklausis ir sekretorius
Pranciškus Lismanini (m. 1566) buvo prad j s skelbti kalvinizm
ir jaun j Žygimant August mokyti iš Kalvino veikalo *Institio Religionis Christianae*. 1544 m. prad j s eiti didžiojo Lietuvos
kunigaikš io pareigas savo Vilniaus r m koply ioje leido pamoks-
lauti Jonui Ko mi czykui ir Laurynui Pražmickiui, o šie jau aiš-
kiai skelb iš Wittenbergo parsinešt protestantizmo moksl⁴¹.
Kai 1547 m. jie buvo apkaltinti skelbi erezijas, tai Žygimantas
Augustas gyn juos, sakydamas, kad jie tik peikia pasaulie ius
ir dvasiškius už j nedorybes⁴². Jo sekretoriai: Fricas Modrzewski
ir St. Lutomirski buvo taip pat reformacijos šalininkai. Jie nevaržo-
mai gal jo reikšti savo religinius sitikimus ir laisvai skelbti re-
formacij . Valdovo abejingumas, tolerancija ir pasyvumas skatino
veikti protestantizmo naudai ir žymiuosius Lietuvos ponus. Reta
kuri didik gimini bebuvo likusi katalikiška⁴³. Lietuvos pon
taryboj 1563 m. buvo 10 kalvin , vienas kitas pravoslavas ir tik
keli katalikai, o 1569 m. seime Lietuvos senatori buvo 22 refor-
matai ir tik 8 katalikai⁴⁴. Arba, štai, Ukmerg s apskrityje 1563 m.
nebebuvo nei vieno bajoro kataliko⁴⁵. Tokia pad tis mums aiš-
kiai sako, kad protestantizmo išsipl timo metu Katalik Bažny ia
Lietuvoje savo defenzyvin j kovoj prieš klaidatikius negal jo tik tis
efektyvios pagalbos nei iš valdovo, nei iš diduomen s.

Gandas apie Žygimanto Augusto tolerancij ir palankum
reformacijos šalininkams buvo pla iai pasklid s Europoje. Net ir
pats Kalvinas savo laiškais (1554.XII.5 ir 1555.11.25) ragino Žy-
gimant August nebelaukti, pagreitinti reformacijos vedim visa-

⁴¹ S. Sužied lis, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938 m.,
8-9 nr., 252 psl. ; Th. Wotschke, *König Zigmunt von Polen und seine
evangelische Hofprediger*; žr. *Archiv für Reformationsgeschichte*, 16 (1907),
329-350 psl.

⁴² G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*.
Wiesbaden 1965, 245 psl.

⁴³ Lietuvos didik luom reprezentavo eil šeim , kurios savo kilm
ved iš Gedimino ar kit kunigaikš iu. XVI a. Lietuvoje buvo priskaitoma
apie 80 didik gimini . Plg. G. Schramm, ten pat, 147 psl. H. Jabl onowski,
Westrusland zwischen Wilna und Moskau, Leiden 1955, 37 psl. nurodo,
kad Lietuvos didik gimini XV a. gale buvo apie 100.

⁴⁴ G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*,
Wiesbaden 1965, 147 psl. ; H. Mer czyng, *Zbory i senatorowie protestancy
w dawnej Rzeczypospolitej*, Varšuva 1904, 138 psl.

⁴⁵ S. Sužied lis, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židinys*, 1938 m.,
8-9 nr., 259 psl.

me krašte ir išvesti savo valstyb iš « biaurios popiežiaus vergijos»⁴⁶. Daugeliui atrod , kad valdovas vos laikosi katalikybe. Ta iau jis lemian io žingsnio iš kelio nepadar . Jame vis tik slyp jo stipri gimins tradicins mon išlikti katalik tik jime. Jis pabr ž , kad es s ainis senos dinastijos, kurios garb prasid jo per jimu Katalik Bažny i . Joje jis privalo ir išsilaikyti. D l to ne be pagrindo buvo jo užtikrinimas (1548 m.) Lenkijos kancleriui Samueliui Maciejowskiui, kad jis ir jo karališkasis dvaras išlaikys savo prot vi tik jim t.y. katalikišk ir, jei reik s, už ji mirs. Savo nusistatym laikytis t v tik jime jis pareišk ir savo laiške (1554.VII.7) imperatoriui Karoliui V ir 1556 m. atsakyme Pr sijos luomams⁴⁷.

b) *Bažnytins hierarchijos pasyvumas.* — Reformacijos s j džio stipriausio sisi bavimo dešimtmeiais vietin j katalik bažnytins hierarchijoje beveik nesimat stambi piliori , kurie b t stipriai par m Bažny ios r m , beveik nebuvo galing žuol , kurie b t tvirtai atlaik vairi religini srovi sukeltos audros sm gius, beveik nebuvo ryžting vad , kurie b t pašauk katalikus kovon ir jiems vadovav .

Tiesa, k tik pasirodžius protestantizmui Lietuvoje, jam keli užkirsti band Vilniaus vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikš i . 1527 (ar 1528) m. sušauk s diecezin sinod , vysk. Jonas primin , kad vyskupijoje jau yra pasirod klaiding moksl skelb j ir kad tomis klaidomis užsikre i ir kai kurie kunigai. Sinode nutarta nepriimti vikarais toki nepaž stam keliaujan i kunig ir saugotis erezija tartin mokytoj , nepriimti j mokyklas⁴⁸. Vilniaus vysk. Paulius Algimantas Alš niškis (1535-1555) band kovoti su naujatikiais⁴⁹ *. Jis atydžiai sek Žygimanto Augusto laikysen protestant atžvilgiu ir reagavo kiekvien jo veiksm , patvarkym ar žingsn , kuris nesiderino su katalikybe. Vilniuje

⁴⁶ Calvini *Opera Omnia*, IX t. *Epistolae*, Amsterdamas 1668, 85 psl ;

A. Al ekna, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, 70 psl.

⁴⁷ Kaizeriui Karoliui V jis raš : « Sed nos tarnen ad vetera Ecclesiae institut retinenda..., cum nonnullae aliae causae tum domestica atque externa semper invitabant exempla, iis enim maioribus orti, iis parentibus geniti sumus, qui diligentissime semper maiorum in religione institut coluerunt, ita etiam a pueritia instituti, atque iis imbuti praeceptis, ut novationes in omnibus rebus, sed praecipue tarnen in religione summopere fugeremus, cum praesertim eas perniciosas atque exciabiiles omnibus rebus publicis esse iudicaretur ». *Scriptores Rerum Polonicarum*, I t., 1872, 102 psl. ; G. Lengnich, *Geschichte der Preussischen Lande, Königlich-Polnischen Antheils*; 2 t., Dancigas 1723, 147 psl.

⁴⁸ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, II t., Varšuva 1948, 117-131 psl.

⁴⁹ J. Pur yckis, *Glaubenspaltung in Litauen im XVI. Jahrhundert*, 80-81 psl.

jis neleido platinti protestantizmo, sutramdydamas pirmuosius jo skleid jus. Jis patrauk bažnytin teism Abraom Kulviet, prad jus skelbti liuteronizm šv. Onos bažny ioje ir privert j pasitraukti iš Lietuvos. Kulvie io steigta Vilniuje protestantiška mokykla buvo greit likviduota ir jo bendramin iai išsklaidyti⁵⁰.

Prieš protestantišk j s j d reiški si tuo laiku Vilniuje domininkonas Kiprijonas Viliskis (m. 1594), vadinamas «eretik plak-tuku». Panaudodamas savo neeilin iškalbingum, jis nenuilstamai pamokslavo bažnyiose, miesto gatvėse ir aikštėse, gindamas katalik tik jimo tiesas ir kritikuodamas protestantizmo tezes.

Po Pauliaus Algimanto Vilniaus vyskupo sost už m Valerijonas Protasevius (1556-1579). Momentas reikalavo uolaus, pasišventusio ir energingo ganytojo, bet Protasevius, bent iš pradžių, tokiu nebuvo. Savo bažnytin karjer prad jo jis Žemaičiuose. Iš Stanislovo Ksgailos buvo pirk s dvar . Ksgailai, kaip Kraži paraps bažnyios kolatoriu, pasi lius, Protasevius buvo paskirtas Kraži klebonu, o vysk. Mikalojus Viežgaila pak l j Varni katedros kanauninku⁵¹. Taciau Žemaičiuose jis retai kada tepasirodydavo. Gyveno Vilniuje, kur buvo pakeltas taipgi katedros kapitulos kanauninku (1537) ir jo karalies Bonos kanceliarijoj raštininko pareigas⁵². 1549 m. jis buvo paskirtas Lucko vyskupu, o 1556 m. perkeltas Vilni . Protasevius buvo savo laikotarpio žmogus: mgo ger gyvenim ir patogumus, užsi m daugiau politika, negu pastoracija. Vyskupij vald 23 metus. Pirm jo valdymo dešimtmet protestantizmas gal jo netrukdomas plstis ir sišaknyti. Tik gyvenimo pabaig pamat ir suprato, kokioje pad tyje yra atsid rusi jo vyskupija ir, nors ligos varginamas, prad jo veikti⁵³. Dideli jo nuopelnai, gyti jau gyvenimo pabaig, išryšk ja j zuit Lietuv atkvietimo ir mokslo staig — kolegijos ir akademijos k rimo istorijoj. D l to teisingai jis yra j zuit vertinamas ir iškeliamas⁵⁴ *.

Žemaičiuose XVI a. viduryje taip pat nesimat iškilnesni asmenybi bažnytin j hierarchijoj. Vyskupai dažnai keit si, protarpiais vyskupija likdavo be ganytojo. Kai 1556 metais Vilniun k l si iš Lucko vysk. V. Protasevius, Žemaičius tada buvo paskirtas vysk. Jonas Domanovskis (1556-1563), lenk kilm s. Lietuvos didikai buvo nepatenkinti ir priekaištavo karaliui, kam j

⁵⁰ Vac1. Biržiška, *Aleksandrynas*, I t., 45-46 psl.

⁵¹ M. Wołonczewski, *Żemajtiu Wiskupiste*, I t., 82 psl.

⁵² J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III t., Vilnius 1916, 35 psl.

⁵³ St. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, Paryžius-Briuselis 1877, 29 psl.

⁵⁴ Archivum Romanum Societatis Iesu, Pol. 35, f. 302-304.

nominavo Žemai i vyskupu. Anks iau J. Domanovskis gyveno ir dirbo Vilniuje, buvo vyskupo kancleriu, kapitulos kanauninku ir prelatu (1529)⁵⁵, priži r jo nuo gaisro nukent jusios katedros atstatym . Ir paskirtas Žemai i vyskupu, jis nedaug laiko praleido savo vyskupijoj. Žemai i Medininkai jam, daugeli Europos krašt ma iusiam, gal b t atrod pertamsus užkampis. B damas kanon ir civilin s teis s žinovas, jis dirbo II-jo Lietuvos statuto redakcin j komisijoj, o 1558 m. buvo ir tos komisijos pirmininku. Teisiniais darbais apkrautas, jis neberado laiko labiau atsid ti savo vyskupijos reikalams. Iš jo septyni met vyskupavimo Žemai iuose pamin tini pora dalyk : jo pavedimu kan. Petras Roizijus 1561 m. suraš Medinink kapitulos statut — *Novellae constitutiones Ecclesiae Mednicensis* ir pats vysk. J. Domanovskis savo vyskupij padalino 38 parapijas⁵⁶. Be abejo, jis mat reformacini id j plitim vyskupijoj ir, gal b t, d l to « stiprej isakie klebonams, kad su didesni ne kaip lig szolej atidi prigulentius sau darbus atliktum. Labaj gine kunegams apsigierti, t nkiej i wieszes wažinieties, par dienas ir naktis su swetejs brusti ir didel j puoszties, nes pats to wisa niekumet nedare»^{57 58}.

Domanovskio p dinis buvo Stanislovas Narkuskis. Apie jo vyskupavim maža t ra žini , nes vyskupu tebuvo vos pusmet ir savo vyskupijos nesp jo pamatyti. Jis taip pat, kaip ir jo pirmtakas, buvo teisininkas. Krokuvos akademijos student , kuriems 1534 m. buvo suteiktas magistro laipsnis, s raše prie Narkuskio pavard s prid tas prierasas : *iuris doctor et collega inter iuristas*⁵⁸. Po studij jis ilgesn laik darbavosi Vilniuje. Protestantizmo plitimo metu Narkuskis buvo vienas iš stipresni katalikyb s pozicij gyn ju Vilniuje. Bet Žemai iuose toj srity jam neteko pasireikšti, nes vyskupu paskirtas 1564.VI.21 d., besirengdamas vykti užimti vyskupijos, susirgo ir t pa i met gale ar 1565 m. pradžioje mir Tikocine⁵⁹. Vyskupija beveik dvejus metus buvo be vyskupo.

Po Narkuskio Žemai i vyskupu tapo Viktorinas Virbickis. Ir jis at jo Žemai ius jau prastu vyskupams keliu — iš Vilniaus; ten buv s iki tol kapitulos kanauninku ir kapitulos prokuratoriumi, o nuo 1563 m. ir Žemai i kapitulos prelatu archidijakonu.

⁵⁵ J. Kurczewski, *Ko ciól Zanikowy*, III t., Vilnius, 1916, 31 psl.

⁵⁶ M. Woł onczewskis, *Žemajtiu Wiskupisté*, I t., 89-91 psl.

⁵⁷ M. Woł onczewskis, ten pat, 91 psl.

⁵⁸ J. Muczkowski, *Statuta necnon liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagiellonica (1402-1849)*, Krokua 1849, 186 ir 189 psl.

⁵⁹ R. Kr asauskas, *Narkuskis Stanislovas*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XIX t., 541 psl.

1565.VI.8 d. paskirtas Žemai i vyskupu⁶⁰. Po konsekracijos atvyko savo vyskupij . Medininkai nenudžiugino naujojo vyskupo. Besikaitaliojant vyskupams, diecezijoje buvo sigal jusi netvarka ir negerov s, kapituloj buvo sivešpatavusi nesantaika. Vyskupui nepavyko nei greit apraminti d l savitarpio gin suirzlusios kapitulos, nei ko žymesnio padaryti, gelbstint vyskupijos pairusi tvark . Vos por met pabuv s Medininkuose, jis 1567 m. buvo perkeltas Luck . Pagal Valan i jo išsik limo vyriausia priežastimi buvusi kapituloj siveis nesutarimai⁶¹, bet reikia manyti, kad ia buvo ir kita priežastis. Žinoma, kad Lucko vyskupija buvo kiek geresn ir turtingesn už Žemai i . Be to, iš Lucko vyskupijos buvo daugiau galimybi paskui patekti ir sostin s — Vilniaus vyskupas. D l to Lucko vyskupui mirus, Virbickis, kaip pastebi Valan ius «su didiu it mpimu smejgies i jo wiet , o gij s nu Karalaus su popieži rejkalingus popierius, metusi 1567 ir iszsid ngina powisam isz Žemajtiu»⁶².

Vyskupij keitimas yra b dingas XVI-XVII a. reiškiny s. Nuncijus H. Visconti 1636 m. raš apie Lenkijos vyskupus: «... dažnai kei ia diecezijas, trokšdami vis turtingesni j , ir d l to galima sutikti vyskup , kurie tris ar keturis kartus pakeit sužieduotin , ir tuo b du siekdami tik pajam , yra akli ganom j reikalams »⁶³.

V. Virbickis netur jo nei administracini gabum , nei, gal b t, noro ir uolumo pastoraciniam darbui vyskupijoje. Jau persik lus jam Luck , nuncijus Bolognetti 1583 m. dav Virbickiui griežtus nurodymus kaip valdyti vyskupij⁶⁴. Jei jis nekaip tvark Lucko vyskupij , tai galima tvirtinti, kad Žemai iuose taip pat daug gero nepadar .

Išsik lus V. Virbickiui Luck , Žygimantas Augustas 1567 m. sausio m n. (tuo metu jis buvo kaip tik Lietuvoje) raš iš Knišino

Rom , prašydamas pop. Pij V paskirti Medinink kan. Jurg Petk n Žemai i vyskupu⁶⁵. Roma, kaip paprastai, neskub jo, neži rint, kad vyskupijos pad tis buvo kritiška ir reikalaujanti

⁶⁰ Vatikano Archyvas, Acta Cameraria, 9 t., f. 123 ; Acta Miscellanea, 17 t., f. 754.

⁶¹ *Žemajtiu Wiskupist* , I t., 94 psl. : « Žemajtiu kanaunikaj par puskiety wirtus metus be tikra wirszinika pasklida i dalis, wiens kita neapki nte, kiersztawa, baros ir patis nežinodamis ko nori ».

⁶² *Žemajtiu Wiskupist* , I t., 94 psl.

⁶³ *Relacye Nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, Berlynas-Poznan 1864, II t., 235 psl.

⁶⁴ *Monumenta Poloniae Vaticana*, VI t., Krokuva 1938, 666-667 psl. ; Vatikano archyvas, Nunz. Polon. 15, f. 313.

⁶⁵ Vatikano archyvas, Lettere Principi 31, f. 364-365.

nedelsiant paj gaus ganytojo. Tik 1567 m. lapkričio mėn. 14 d.

J. Petkūnas buvo paskirtas Žemaičių vyskupu⁶⁶.

Sprendžiant iš kai kurių duomenų, J. Petkūnas turėjo būti geras vyskupas. Jis buvo lietuvis, kilęs iš Eišiškių, Vilniaus vyskupijos, nepriklausantis turtingajam luomui, vaikystėje neteko tėvo, prižiūrėdamas rimai skirtą globelį, pradėjo ir iš jo nelengvą mokslo kelią, studijavo Wittenberge, Paduovje ir Ferraroje, kur 1556 m. V. 27 d. po egzamino « griežto ir baimingo » (*rigorosum et pertremendum*) gavo medicinos daktaro laipsnį ir insignijas: knygą, diademą ir aukso žiedą⁶⁷. Baigęs studijas ir pargrįžęs į Lietuvą, Petkūnas apie 1560-1561 m. buvo pakeltas Žemaičių kapitulos, o 1563 m. ir Vilniaus kapitulos kanauninku. Galimas daiktas, kad šis pastarasis kanauninkas bus gavęs už Žygimantui Augustui atliktas mediciniškas paslaugas⁶⁸. Būdamas Žemaičių ir Vilniaus kapitulos kanauninku, J. Petkūnas galėjo nebūti pažeidęs Bažnyčios ir tikėjimo padėtį Lietuvoje. Tad pačius vyskupijos vairuotojus, tereikėjo noro ir pastangų gerai vairuoti.

J. Petkūno vyskupavimas (1567-1574) paprastai nusakomas neigiamai⁶⁹. Jam primetamas apsileidimas ir nerpestingumas vyskupijos reikaluose, jam priskiriama kaltė už negerovės vyskupijų, tikėjimo pakrikimį ir didžiausią protestantizmo išplitimą Žemaitijoje. Bet reikia nepamiršti, kad vyskupijos apverktina padėtis nebuvo koks staiga iškilęs J. Petkūno vyskupavimo metu reiškinys. J. Petkūnas per mėnesį vyskupijai jau suėjo pirmą palikimą — užaugusiomis negerovėmis. Jau trejetą metų anksčiau Žygimantas Augustas, rašydamas popiežiui dėl vysk. St. Narkuskiui reikalingą pasilaikyti beneficijų (Vilniaus archidiakonato ir dviejų klebonijų), apie Žemaičių vyskupijai kalbėjo kaip apie visai pairusią ir apleistą — «*Ecclesiae huic ac sedi Medicensi penitus fere collapsae et destitutae*»⁷⁰. Perdaug liūdnei atvaizdavo vyskupijos padėtį ir A. V. Kojalavičius, paskleidęs žinią, kad

⁶⁶ *Hierarchia Catholica*, IV t., Münsteris 1923, 239 psl.

⁶⁷ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963, 93-94 psl.

⁶⁸ J. Lebedys, ten pat, 94 psl.

⁶⁹ M. Wolonczevskis, *Žemaitių Viskupiste*, I t., 96-97 psl. ir jo nurodytas Roizijaus eilraštis *Chiliasticon*. Tačiau J. Lebedys rodo, kad vysk. M. Valančiaus cituotu iš Roizijaus žodžiu: « Viskupa Pietkiewicz retaj tegalieje kas matiti bažniczio ... Mediokle jem terupieje: nu auszras lig briekszt nt po laukus su szunimis skrajoje.. » nėra nei Roizijaus eilraštyje *Chiliasticon*, išspausdintame 1557 m., kada J. Petkūnas dar nebuvo vyskupu, nei kituose Roizijaus eilraštyuose, parašytuose vėliau ir skirtuose vyskupui J. Petkūnui. Žr. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963, 96 psl.

⁷⁰ A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, II t., Roma 1861, 708 psl.

J. Petk no laikais (1567-1574) Žemai iuose bebuvo lik tik septyni kunigai ⁷¹. Šios žinios netikslum rod prof. dr. Z. Ivinskis. Pasi-remdamas istoriniais šaltiniais, jis priskait J. Petk no vyskupavimo metu Žemai i diecezijoje 17-20 kunig ⁷². Tad apverktina diecezijos pad tis suprastina reliatyviai. Už tai kalba faktas, kad ir pa iais protestantiniais dešimtme iais Žemai iuose tai vienur, tai kitur (Šilal j 1533, Baisogaloj 1539, Vilkijoje 1542, Mos dyje 1551) buvo pastatomos naujos bažny ios. Ir vysk. J. Petk no laikais n ra penkme io, kuriame neb t pastatyta kokia parapin bažny ia (1563 Pašušvyje, 1564 Plateliuose, 1569 Kv darnoj). Tik paskui aštuoneri met tarpe n ra žini apie nauj bažny i statym . Bet 1577 m. statoma nauja bažny ia Skuode ir nuo to laiko vyksta intensyvesnis bažny i statymas ^{73 74}. Iš to galima daryti išvad , jei tose vietose buvo statomos bažny ios, tai ten buvo ir tikin i j ir dar gan paj gi . Bažny ios negal jo b ti pastatytos ir be vyskupo žinios, sutikimo ir leidimo. Tad ir vysk. J. Petk nui reikia pripažinti tam tikr r pestingum Bažny ios reikalais, nes ir jo vyskupavimo metu buvo pastatyta viena nauja bažny ia. Kiek jis d jo pastang tramdyti protestantizmo plitim ir stiprinti katalikyb , neturime žini . Tik Žygimantas Augustas, nominav s j vyskupu, praš popieži , kad palikt jam dvi iki tol tur tas beneficijas, kad naujasis vyskupas gal t laikyti prie sav s mokyt vyr , kurie kovot prieš eretik moksl ⁷⁴. Tai rodyt , kad su Petk nu buvo kalbama apie protestantizmo pavoj ir aptariamoms priemon s kovai su juo. Reikia manyti, kad jam r - p jo, bent gyvenimo pabaig , parengti savo vyskupijai daugiau kunig . Nesp j s steigti Žemai iuose kunig seminarijos, jis savo testamente iš savo turt užraš 1.700 kap graši , kad Vilniuje pas j zuitus b t mokoma 12 jaunuoli kunigus ⁷⁵.

c) *Neskaitlinga ir nepaj gi dvasiškija*. — Peržvelgus laikotarpio vyskupus, toliau reikia paži r ti, kokios gi buvo kitos katalikiškos j gos, kokia buvo dvasiškija, dirbusi tiesiogin j pastoracijoj, kiek ji

⁷¹ W. A. Koial owicz, *Miscellanea*, 67 psl.

⁷² Z. Ivinskis, *Žemai i religin pad tis vysk. J. Petk no laikais*, žr. *Aidai*, 1955 m., 9 nr. 377-381 psl. ; Z. Ivinskis, *Petk nas Jurgis*, žr., *Lietuvi Enciklopedija*, XXII t. 358-359 psl. Plg. taip pat A. Alekna, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, Kaunas 1936, 73 psl. ; J. Purycikis, *Glaubensspaltung in Litauen im XVI. Jahrhundert*, Fribourgas 1919, 111 psl.

⁷³ Z. Ivinskis, *Žemai i religin pad tis vysk. J. Petk no laikais*, žr. *Aidai*, 1955 m., 9 nr. 381 psl.

⁷⁴ Vatikano Archyvas, S. S. Principi 31, f. 365.

⁷⁵ Žr. J. Petk no Petkevi iaus testament K. Jabl onskis, *Dokumentai apie kan. Dauks , žr. Tauta ir Žodis*, VII t., 1931, 357-361 psl.

buvo pajgi perteikti katalikišką tikėjimą mokslų žmonėms ir ginti tikėjimą nuo besiveržiančių erezijų, koks buvo jos moralinis lygis.

Jų žuiztas M. Sedkovskis, 1576-1577 m. su vysk. M. Giedraiu aplankė Žemaičių vyskupijos parapijas, apie kunigus atsiliepią karaliai. Jo nuomone kunigai ir kanauninkai buvo pairusio gyvenimo, kad liaudžiai jie buvo ne pavyzdys, bet papiktinimas, kad jems labiau rūpėjo savi malonumai, o ne jiems patikti žmonės⁷⁶. Pats vysk. M. Giedraitis skundėsi jų žuiztą provinciolui Pr. Sunyer, kad savo vyskupijoje (Žemaičiuose) neradė tokie kunigai, kurie sugebėtų tinkamai atlikti savo pareigas ir neturėtų konkubinių⁷⁷. Taip buvo ne vien Žemaitijoje ar Lietuvoje. Negerovė dvasiškių luome buvo bendra to laikotarpio — XVI a. žymė. Jie atsinešdavo iš bajoriškos visuomenės sluogsnio, iš kurio ateidavo kandidatai kunigus. Kaimyninė Lenkijoje bažnytinio ir kunigų gyvenimo negerovė buvo dar ryškesnė. O daugelis kunigų Lietuvon atkeldaudavo kaip tik iš Lenkijos, parnešdami ją palaidum, girtavimą ir kitas neigiamybes. Teisingai pastebėjo popiežiaus legatas Commendonis sakydamas, kad iš Lenkijos Lietuvon vyksta tokie kunigai, kurie nepasižymi nei išsilavinimu, nei morale⁷⁸.

Bendrus teigimus apie sunkią katalikybės padėtį Lietuvoje, respektiviai Žemaitijoje, apie dvasiškių negausumą, menką jų išsilavinimą ir nepareigingumą patvirtina konkretūs Tarkviniaus Pekulo 1579 metais surinkti Žemaičių vyskupijos vizitacijos metu daviniai. Vysk. M. Giedraio prašomas, nuncijus Caligari 1579 m. atsiuntė iš Varšuvos savo auditori Tarkvinij Pekulą padaryti Žemaičių vyskupijos vizitacijos. T. Pekulas vizitaciją pradėjo rugsėjo mėnesį. Vizitatorių lydėjo du jo sekretoriai: lenkas St. Koženevskis ir italas Felicijonas, jų žuiztas M. Sedkovskis, kuris 1576-1577 metais su vysk. M. Giedraiu buvo lankėsi vyskupijoje ir bajoras G. Bogatekas iš Luokos. Prie šios palydos dar prisidėjo vienas kitas vietinis bajoras ar pareigūnas. Vizitatorius apvažiavo Žemaičių vyskupijos parapijas, kai kuriose jų užtrukdamas po kelias dienas, tyrinėjo bažnyčias ir parapijų stovyklas, kunigams eiti pareigas, tikinti jų aptarnavimą, apklausindamas ne tik klebonus ir vikarus, bet ir pasikviestus miestelio gyventojus ar parapijų atstovus, nurodydamas trūkumus ir priemones jiems pašalinti, taip pat skirdamas bausmes už prasižengimus bei baudas už nurodymų nevykdymą. Toji vizitacija, kaip pastebi J. Le-

⁷⁶ Archivum Romanum Societatis Iesu, Pol. 80, f. 18v.

⁷⁷ Archivum Romanum Societatis Iesu, Epist. Germ. 137 II, f. 244.

⁷⁸ J. Purycikis, *Glaubenspaltung in Litauen im XVI. Jahrhundert*, Fribourgas 1919, 48 psl.

bedys, dav ryšk Katalik Bažny ios ir dvasiški vaizd Lietuvoje, parod juos gana tikroviškai, nenusl p nei tamsi j pusi ⁷⁹. Paži r kime ar iau vizitacijos aprašym .

Vizitatorius T. Pekulas rugs jo 17 d. atvyko Vilkijos parapij ⁸⁰. Jos klebonu yra Steponas Bienkovskis, bet jis gyvena ne Vilkijoje, o Veliuonoj, už 23 km. nuo Vilkijos. Jis valdo tris parapijas: Veliunos, Vilkijos ir Skirsnemun s. Vilkijoje klebonas St. Bienkovskis laiko vikar Jon Laskovsk , kuris ir pasitiko vizitatori . Kun. J. Laskovskis yra lenkas, atkil s ia iš Plocko vyskupijos, yra 60 met amžiaus, Žemaitijoje gyvena jau 32 metus, o Vilkijos vikaru 6 metai, bet lietuviškai neišmok s, pamokslus sako gudiškai, kunigu šventintas prieš 7 metus vysk. J. Petk no, menko išsilavinimo. Vizitatoriaus paklaustas, nemok jo pasakyti, kokie yra Dievo sakymai, nemok jo išskai iuoti nei sakrament , lotyniškai vos paskaito, mišias laiko tik sekmadieniais ir šventadieniais, vaik nekatekizuoja, kai kada sekmadieniais aiškina žmon ms Dievo sakymus, Tikiu Diev T v , T ve M s ir Sveika Marija. Jo tvirtinimu, tik dalis katalik atlieka išpažint vien kart metus. Daug yra gyvenan i konkubinate, daug burtais ir pranašyst mis užsiiman i . Kun. J. Laskovskis nelank s ligoni , retai juos teaprp in s šv. sakramentais, krikšto ir moteryst s sakramentus dažnai teiki s ne bažny ioje, bet priva iuose namuose. Kun. J. Laskovskis veda nepavyzding gyvenim . Visa tai ištyr s, vizitatorius nubaud j 3 savait m kal jimo o už apsilaidimus kunigiškose pareigose — vairiomis pinigim mis baustumis. Vilkijos bažny i vizitatorius rado apleist ir b tinai reikaling taisymo. Bažny ios stogas kiauras ir lietus gadin s jos vid , altorius blogai priži rimas, uždangalai nešvar s ir suplyš , Šventiausias Sakramentas laikomas medin j d žut j, apdengtoj raudona nešvaria medžiaga, amžinoji lempel nedeginama, žvakim n ra, miši drabužiai tik vieni ir tie seni ir suplyš , krikštyklos vanduo užterštas, pilna musi . Netoli bažny ios esan ios kapin s neaptvertos, kiauili knaisiojamos, mirusi j kaulai išm tyti ⁸¹.

Iš Vilkijos vizitatorius rugs jo 18 d. nuvyko Veliuon , kur rado klebon St. Bienkovsk . Jis kunigu šventintas Vilniuje prieš 30 met , o Veliuonoj 13 met klebonauj s. Per tuos 13 met kle-

⁷⁹ Žr. *Mikalojus Daukša*, 125 psl.

⁸⁰ *Visitaciones Ecclesiarum Dioecesis Mednicensis peractae anuo Domini 1579*. Šios T. Pekulo atliktos Žemai i vyskupijos vizitacijos aprašymo išlikusios dalies (maždaug vienas tre dalis šio aprašymo teksto yra ding s) nuoraš padar kun. P. Veblaitis. Nuorašas apima 85 didelio formato, mašin le rašyt puslapi . Šiuo nuorašu ia ir naudosim s. Š šaltin toliau cituosime santrumpa : *VEDM*.

⁸¹ *VEDM*, 2-9 psl.

bonas neapr pin s šv. sakramentais nei vieno ligo, nes žmon s šioj parapijoj visai nieko nežin apie paskutinio patepimo sakrament , d l to ir nekvie ia kunigo pas ligo nei ligo, nei mirties atveju. Parapijoj es daug eretik ir schizmatik . Katalikai maža lanko bažny i ir tik dalis teatlieka velykin išpažint . Klebonas sak s pamokslus sekmadieniais, mišias laik s sekmadieniais ir 3 dienas savait je. Veliuonoj yra mokykla ir mokytojas, kur išlaiko klebonas. Apie bažny ios stov vizitatorius nieko neužraš , tik pasteb jo, kad, apži r j s altori , rado j užtiest senu suplyšusiu užtiesalu. Tabernakulas es s didelis ir pakankamai geras, Švenčiausias Sakramentas laikomas taip pat medin j d žut j, krikščyloj vanduo nešvarus, metrik knyga suirusi ir netvarkingai vedama, bažny ioj esan ios dvi v liavos, bet abi senos ir suplyšusios, miši drabužiai pus tinai geri, bažny iai priklauso beneficija 10 valak žem s ir kelios smukl s. Klebonas laik s pas save moter , iš kurios susilauk s s naus ir dukters ⁸².

Dar blogesn pad t rado vizitatorius Skirsnemun s parapijoj. Bažny ia ten visai apgriuvusi, be dur . Klebonas St. Bienkovskis, kuriam priklauso aptarnauti Skirsnemun s bažny i , ia pasirodo labai retai. Vizitatoriaus apklausin jami žmon s kaltino klebon , kad juos palieka be pamald ir dvasinio aptarnavimo. Gyventojai ia es visi katalikai, išskyrus Skirsnemun s valdytoj (miestelis priklaus s karaliaus jurisdikcijai) Vaclov Šemet , kuris es s eretikas ir kuris pasisavin s bažny ios beneficij . Žmon s prieš kiek laiko buvo privež statybin s medžiagos ir nor jo, kad b t pastatyta nauja bažny ia, bet nebuvo kunigo, kuris b t tuo r pin sis. Dabar žmon s vaikus krikštyti vež Jurbark pas eretik kunig ⁸³.

Rugs jo 21 d. vizitatorius, važiuodamas Ariogal , aplank Seredži . Bažny i rado užrakint . Paklausin j s žmoni apie kunig , patyr , kad bažny i valdo kunigas eksvienuolis (buv s pranciškonas), bet per j s kit tik jim , ved s žmon , gyven s pas miestelio valdytojo kved . Mišias laik s katalik bažny ioj. Kai sužinojo, kad gali atvykti vizitatorius, anksti atlaik s mišias, užrakin s bažny i ir išvažiav s, nes bijoj s, kad vizitatorius jo nesuimt ir nepasodint kal jim ⁸⁴.

Senoj ir didel j Ariogalos parapijoj pad tis buvo ne k geresn . ia vizitatorius rado prieš metus vysk. M. Giedrai io paskirt kun. Jurg Jurgevi i . Jis valdo dvi parapijas: Ariogalos ir Butkišk s,

⁸² *VEDM*, 10-14 psl.

⁸³ *VEDM*, 14-15 psl.

⁸⁴ *VEDM*, 17 psl.

o tre i —Betygal aptarnauja kaip vikaras. Klebonijoj laiko dvi moteriškas ir augina s n ir dukter . Kunigas Jurgevi ius menko išsilavinimo, nors kunigauja jau 7 metai. Vizitatorius, paklausin j s j , patyr , kad nemoka išpažin i klausyti, apie sutvirtinimo sakrament nieko nežino. Mišias Ariogaloj laiko kas tre ias sekmadienis, per visus metus neaprpino šv. sakramentais nei vieno serganio. Altorius apleistas, uždengtas nešvaria drobule, tabernakulas sukaltas iš paprast neobliuot lent , be užrakto. Švenčiausias laikomas medin j d žut j, krikštykla nepriži rima, vanduo joje drumzlinas, pilnas vabzdži . Kapin s, kaip ir kitur, neaptvertos, apleistos, netvarkingos. Gyventojai Ariogalos parapijoj daugumoj es katalikai, tik vienas kitas yra liuteronas. Religinis gyvenimas parapijoj apmir s. Tik dalis katalik prie sakrament eina Velyk metu. Ariogaloj veikianti mokykla, kurioje mokytojauja vargonininkas, bet vaikai mokomi tik gudiškai ir lenkiškai. Bažnytin s beneficijos es apie 4 valakus žem s ⁸⁵.

To paties kun. J. Jurgevi iaus valdomoj Butkišk s parapijoj vizitatorius lank si rugs jo 22 d. Bažnyt l ir klebonija stovinti lauke, prie jos n ra nei miestelio, nei kaimo. Kunigas ia negyvena, miši atlaikyti kas tre i sekmdien atvažiuoja iš Ariogalos. Altoriaus tabernakulas medinis ir sukryp s, neužrakintas, Švenčiausias laikomas medin j d žut j, liturginiai drabužiai, indai ir knygos senos ir suplyšusios. Dalis bažnytin s žem s užimta eretik Andriaus ir Jono Zakševi i ⁸⁶.

Sugr ž s dar Ariogal , vizitatorius apklausin j o daugel parapi i ir suraš s klebonui nurodymus, rugs jo 25 d. išvažiavo Betygal . Tai didel ir sena parapija, pirmoji bažny ia ia buvo pastatyta 1416 m. Pagal parapijie i skai i ia reikt b tinai 3 kunig , o tuo tarpu nebuvo n vieno. Prieš 6 metus Betygalos klebonu buvo paskirtas Žemai i kanauninkas Petras Petk nas, tetur s tik akolito šventimus. Jam priklaus ir civilin valdžia Betygalos miestelyje. Bet P. Petk nas Betygaloj negyvena. Parapij aptarnauti pasamd s Ariogalos klebon Jurg Jurgevi i . Kadangi šis Betygal atvyksta tik kas tre i ar ketvirt sekmdien miši atlaikyti ir vaik pakrikštyti, tai žmon s nuprat nuo bažny ios lankymo, šven i nešven ia, pasnink neužlaiko, prie sakrament neina. Ir bažny ia stovi apleista, stogas kiauras, langai be stikl , paveikslai nuo dr gm s išbluk . Liturgini ind ir drabuži turi pakankamai (4 kielikai, 12 arnot , monstrancija, relikvijorius). Metrik knygm n ra. Bažnytin s beneficijos 2 valakai

⁸⁵ *VEDM*, 17-22 psl.

⁸⁶ *VEDM*, 22-23 psl.

žem s; koply ia tur jo savo atskir beneficij , bet keturi bajorai j už m ir pasidalino tarp sav s. Žmon s beveik visi katalikai, išskyrus kebas bajor šeimas. Jei b t tvarka ir b t kunigas, kuris r pint si žmoni dvasiniais reikalais, tai visi b t katalikai, taip kalb jo žmon s vizitatoriui. Miestelyje yra mokykla. Mokytojas, prieš metus ia paskirtas, moko vaikus skaityti, gramatikos ir krikš ioniškojo mokslo ⁸⁷.

Panaši pad ti vizitatorius rado visose kitose jo aplankytose parapijose: Vidukl j, Nemakš iuose, Pašaltuonyje, Kaltin nuose, Žar nuose, Batakiuose ⁸⁸. Kiek geresn pad tis buvo Kraki parapijoj, kur klebonavo kan. Mikalojus Daukša⁸⁹. Tiesiog reikia steb tis, kad net tokios didel s parapijos kaip Raseiniai⁹⁰ arba Kražiai ⁹¹ nebuvo geriau tvarkomos. Kražiuose anks iau b davo 14 kunig , 1579 m. tebuvo tik vienas kunigas — vikaras. Jos klebonas Mikalojus Korizna buvo ir Kaltin n klebonas ir Vilniaus kapitulos kanauninkas, gyvendavo Vilniuje, o ne Kražiuose.

Net ir pa iame vyskupijos centre Medininkuose-Varniuose pastoracija buvo suredukuota iki minimumo. Didel s Varni parapijos šv. Aleksandro bažny i aptarnavo tik vienas kunigas Martynas Goslickis, prieš 20 met atsik l s ia iš Plocko vyskupijos, kunigu šventintas Varniuose vysk. Viktorino Virbickio ir Varni klebonu paskirtas prieš 2 metus, išmok s kiek žemaitiškai. Jis jo dar ir kurijos oficiolo pareigas ir buvo daugiausia užimtas kancebariniu darbu. Parapijos bažny ioje mišios laikomos tik kas antras sekmdienis, pamokslai visai nesakomi, vaikai nemokomi katekizmo, mokyklos n ra, žmon s mažai lanko bažny i . Per jubiliejinius metus tik 5 parapijie iai atliko išpažint , ligoniai miršta dažniausiai neapr pinti šv. sakramentais. Toki pad t konstatavo vizitatorius Varni parapijos bažny ioje ⁹².

Kita šv. Petro ir Povilo bažny ia — Medinink -Varni katedra, kurios kapitul 1579 m. sudar vienas prelatas-archidijakonas ir šeši kanauninkai. Prelatu archidiakonu tuo metu buvo Motiejus Klodzinskis, lenkas, didžiojo Lietuvos kunigaikš io sekretorius, didelis bažnytini beneficij gaudytojas. Jis buvo taipgi Krokuvos kanauninkas, Vilniaus kapitulos prelatas, Krekenavos,

⁸⁷ *VEDM*, 79-81 psl.

⁸⁸ *VEDM*, 31-38, 50-55, 65 psl.

⁸⁹ *VEDM*, 26-29a psl.; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, 104, 106,

121, 126 psl.

⁹⁰ *VEDM*, 30 psl.

⁹¹ *VEDM*, 39-50, 57-61 psl.

⁹² *VEDM*, 63-70 psl.

Ramygalos ir Panevžio parapijų klebonas⁹³. Ne kunigiškas uolumas, bet pelno troškimas st m K'odzinsk medžioti bažnytines pareigavietes. Archidijakonu jis išbuvo per vis vysk. M. Giedraičio vyskupavimo met , bet Varniuose negyveno ir Žemaičio vyskupijos nelank , nors tai ir buvo viena archidijakono pareig . Apie jo pastoracinį darb Varniuose nėra jokių pdsak .

Iš šeši 1579 m. buvusi Žemaičio katedros kanauninkų trys (A. Beinartas, P. Petkūnas ir M. Strykovskis) neturėjo kunigystės šventimų , tai aišku jie pastoracijos darbo nedirbo. Ambrozijus Beinartas, kilimu žemaitis, be kanauninkystės dar turėjo turtingą Kaltinonų altarijų . 1579 m. jis tapo ir Vilniaus kapitulos kanauninku. Vilniuje daugiausia ir gyveno. Kapitulos siunčiamas, kelis kartus (1592, 1593, 1598) vyko Romą⁹⁴.

Petras Petkūnas, vyskupo Jurgio Petkūno brolio Motiejaus sūnus, 1573 m. paskirtas Žemaičio kanauninku, gavo dar dvi beneficijas : Betygalos ir Viduklės parapijas, buvo tik klierikas, priėmė s keturis mažesnius šventimus. Gavęs beneficijas, tuojau išvyko

Krokuvą studijuoti. Nors ten, kaip jis pats sakosi, jis šventuosius mokslus⁹⁵, bet vėliau nei teologija, nei bažnytiniais reikalais nesirūpino, klebono ir kanauninko pareigas apleisdamas, negyveno nei Betygaloje, nei Varniuose, dažnai važinėdamas Vilniū ten linksmiau laiko praleisti⁹⁶.

Kan. M. Strykovskis buvo lenkas iš Mozėrijos⁹⁷, 1567-1568 m. studijavo Krokuvos akademijoje, paskui tarnavo Didžiojoje Lietuvos kunigaikštijos kariuomenėje, domėjosi Lietuvos praeitimi, rinko istorinį medžiagą ir planavo parašyti didelį veikalą . 1578 m. atvyko Varnius. Vysk. M. Giedraitis pavedė jam parašyti Lietuvos istoriją . Kad galėtų gauti beneficijų ir iš jų pragyvendamas rašyti istoriją , vyskupas suteikė jam žemesnius kunigystės šventimus, pakėlė Varnio kapitulos kanauninku ir paskyrė Jurbarko parapijos klebonu. M. Strykovskis buvo karys, keliautojas, praeities tyrinėtojas, gyveno Varniuose, dirbo istorijos srityje, bet ne bažnytinį darbą . Apie jį 1579 m. vizitacijos aprašyme pasakyta, kad gyvena Varniuose ir savo namuose laiko jauną šašlį⁹⁸.

Trys kiti Varnio kanauninkai, turėję kunigystės šventimus, buvo : Benediktas Kotarskis, Baltazaras Ulickis ir Mikalojus Daukša.

⁹³ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, 111 psl.; J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III t., Vilnius 1916, 63-64 psl.

⁹⁴ J. Kurczewski, ten pat, 61, 73, 75 psl.

⁹⁵ VEDM, 82 psl.

⁹⁶ J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, 113 psl.

⁹⁷ J. Matušas, *Strykowski Maciej*; žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXIX t., 42 psl.

⁹⁸ VEDM, 76 psl.

Pirmasis buvo labiau išsilavinęs už kitus, turėjo administracinių gabumų ir patirties, buvo vysk. Jurgio Petkono oficiolu, o jam mirus, kurį laiką administravo Žemaičių vyskupijai⁹⁹. 1581 m. jis buvo paskirtas Kelmės klebonu. Negalima teigti, kad jis būtų buvęs uolus ir pavyzdingas dvasiškis. Kiek vėliau jis, nepaklusęs reikalavimui laikytis celibato, tapo reformatu, vedęs ir buvo ekskomunikuotas^{99 100}.

Kan. Baltazaras Ulickis pasižymėjo kanoniniais žinojimais. Jis kreipdavosi patarimo teisiškai reikaluose ir vysk. M. Giedraičio oficiole M. Goslickis. Apie kan. B. Ulickį neturime daug žinių. Vizitacijos aprašyme jis tepaminimas dviem atvejais, kad nereizduoja Varniuose ir kad turintis penkiolikos metų dukteron¹⁰¹.

Kan. Mikalojus Daukša buvo vienintelis to laiko Žemaičių kapitulos narys, kurį nuncijaus vizitatorius pripažino išsilavinusiu ir tinkamu užimamai vietai, *est satis doctus et idoneus* — sakoma apie jį vizitacijos aprašyme¹⁰². Mikalojus Daukša buvo rimtas, pareigingas, išsilavinęs, moraliniu atžvilgiu be d m s. Bet ir jis turėjo jam patiktą Kraki parapiją, dėl to Varniuose prie katedros negalėjo gyventi. Katedros bažnyčioje pamaldas laikydavo oficiole Martynas Goslickis, o jam nesant — vienas iš vikarų. Skurdi buvo tais laikais dievmeldystė Žemaičių katedroje. Miestelio gyventojai vienbalsiai liudijo vizitatoriui, kad niekuomet katedroje nebuvęs tokio apsilaidimo teikiant sakramentus ir atliekant pamaldas, kaip dabar yra¹⁰³.

Taip buvo Žemaičiuose. Ar geresnį padėtį buvo katalikyb Vilniaus vyskupijoje? Nesileisdami detales, tai yra atskirai parapijų bažnyčių ir dvasiškijos stovio apibūdimo, pasitenkinkime vizitatoriaus Aleksandro Komuliejaus atliktos Vilniaus ir jo apylinkės bažnyčių vizitacijos daviniais. Nuncijaus Germaniko Malaspinos 1594.XI.28 d. paskirtas, Aleksandras Komuliejus 1595 m. pradžioje atvyko Vilniun. Jis vizitavo katedrą, kapitulą, seminariją, kolegiją, vienuolynus, prieglaudą ir Vilniaus miesto bei jo apylinkės bažnyčias¹⁰⁴. Savo ataskaitiniame pranešime, rašytame 1595.XII.22 d., jis konstatavo, kad daugelis parapijų bažnyčių, ypač Vilniaus apylinkėse, yra apkeistos, daug laiko yra be kunigų, o jeigu prie kai kurių ir buvo kunigai, tai jie nemokėjo

⁹⁹ M. Wołonczewski, *Żemajtju Wiskupist*, I t., 97 psl.

¹⁰⁰ B. Gruewski, *Ko ciól Ewangelicko-Reformowany w Kielmach*, Varšuva 1912, 6-7, 14, 361 psl.; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, 112 psl.

¹⁰¹ *VEDM*, 64 ir 76 psl.

¹⁰² *VEDM*, 29a psl. Plačiau apie kan. M. Daukšą žr. monografiją, J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963.

¹⁰³ *VEDM*, 67 psl.

¹⁰⁴ J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, I t., Vilnius 1908, 88-90 psl.

lietuvi kalbos ir d l to bažny ioms ir žmon ms buvo nenaudingi. Žmon s nieko nežino apie tik jimo dalykus, sakramentus, vaikai miršta dažniausiai nekrikštyti¹⁰⁵.

Suvedus visk kr von, galima tarti, kad XVI a. antroji pus katalikybei Lietuvoje buvo sunkiausias metas. Tik jimo vienyb apardyta protestantizmo bangos, dvasiškija išret jusi, apsilupsi, pairusio gyvenimo, be kilnesni pol ki , be apaštališko uolumo. Bažny ios daugumoj apleistos ir varganos, žmon i religinis s mo-ningumas sumenk s, religin praktika išbl susi, bendras moralinis nuosmukis.

II. KATALIKYB S ATGIMIMAS IR J NUL M VEIKSNIAI

Kaip ne staigiu šuoliu katalikyb Lietuvoje iš savo aukštum , kurias buvo pakilusi per pusantr šimto krikš ion jimo met , nuženg tvankias žemumas, kaip ne vienu ypu iš saul to rytmeio n r sutemas, taip iš t žemum ir sutem pakilo ji palengva ir ženg atgimimo keliu l tu bet tvirtu žingsniu. Katalik Bažnyia kur kas anks iau, dar prieš protestantizmui pasirodant, mat savo negales, pažino sibrovusias negeroves ir ydas, kalb jo, svarst ir ieškojo keli , b d ir priemoni prad ti ir vykdyti pagrindin restauracij . Protestantizmas buvo tik viena iš priežas i , paskatinusi ir pagreitinsi Katalik Bažny i surikiuoti ir sukonsoliduoti savo j gas kovai ir atsinaujinimui.

Ir Lietuvoje katalikyb s restauracijai lemian ios reikšm s tur jo šie veiksniai: ankstyvas protestantizmo s j džio atosl gis, suaiž jus jam daugel tarpusavyje besigin ijan i sekt , žy-

¹⁰⁵ « Cum ea commissione praelibati S.D.N. D-ni Clementis Papae Octavi eiusque Sanctae Sedis Apostolicae dioecesim Vilmensem visitaremus, eiusque quandam partem sive tractum ultra Viliam fluvium visitando perlustraremus, quam plurimas ibi ecclesias parochiales desolatas suisque rectoribus ob defectum sacerdotum in illa dioecesi a multo tempore destitutas comperimus, quod si aliquos sacerdotes in quibusdam ecclesiis invenire contigit, eos ob ignorantiam vulgaris lituanici sermonis, ecclesiis populoque tractus illius, prorsus inutiles esse consideravimus, ob quorum inopiam et linguae ignorantiam populum non modo absque omni doctrina ad salutem necessaria, sacrorum sacramentorum perceptione, verum etiam absque eorundem sacramentorum et ipsius fere Dei notitia, quasi Pimenta insipientia vivere, infantes quoque quamplurimos absque sacro baptismatis lavacro saepissime e vita decedere animadvertimus, quod non sine magno animi nostri dolore ferre potuimus et inspicere coacti sumus ». J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*; II t., Vilnius 1910, 97 psl.

mi j protestantizmo šul gr žimas Katalik Bažny i ir pa ios Bažny ios pastangos atsinaujinti Tridento susirinkimo nuostat gyvendinimo r muose.

1. Veiksniai, netiesioginiai nul m katalikyb s atgimim

a) *Suskilimas protestantizmo vairiaspalves sektas.* — Anks-iaiu sak me, kad svarbiausi reformacijos Lietuvon neš jai ir jos platintojai buvo didikai ir stambieji bajorai. Reformacija persisunk tiktai tautos virš n — aristokratiškas tautos sluogsnis, o jos kamienas ir šaknys — valstie iai ir šiaip prastuoliai žmon s liko jos bemaž nepaliesti.

Plaukdama tautos paviršiumi, reformacija, nors ir išviršiniai atrod didel , bauginanti ir visk užliejanti srov , iš tikr j gi ji nepaj g išversti Katalik Bažny ios pamat . Jau pa ioje pradžioje ji buvo suskilusi dvi sroves: liuteronišk j ir kalvinišk j . Tai jau silpnino jos veiksmingum . Neremiama valstybinio autoriteto ir ne teisinta valstyb s statymais, ji netapo vienatine lietuvi konfesija. Valdovas, duodamas protestantams lygias teises su katalikais, paliko patiems žmon ms laisv religiškai apsispr sti. Protestantai, atmet Katalik Bažny ios autoritet tik jimo klausimuose, nugrimzdo tik jimo abejones, religin subjektyvizm bei religin radikalizm , supleiš jo ir pabiro vairiomis sektomis, viena su kita nesutarian iomis, tarpusavy besigin ijan iomis ir kovojan- iomis ¹⁰⁶.

Viena iš kalvinizmo šakos išsprogusi atžala ir spar iai išbu- jojusi, buvo arianizmas. Lietuvoj j pas jo iš Italijos (ten jie buvo vadinami socinionais, nuo j vado L. Sozzini) Lenkijon atkil : Faus- tas Sozzini, Alciati, Gentile, Spinelli, Blandrata, Stancaro ir kiti. Blandrata, pirmiau buv s Kalvino sek jas, bet su juo susi- gin ij s d l Šven . Trejyb s sampratos, pasidar dideliu jo priešu ir 1560 m. atvyk s Vilni , band palenkti ir palenk Radvil Juod j antitrinitarizm . Iš didik Lietuvoje stipriausias arijo- niškos krypties r m jas ir vadas, šalia Radvilo, buvo Jonas Kiška, Vilniaus pilininkas, pašalin s iš savo žemi (jis tur jo ar vald apie 400 dvaru) visus kalvinus¹⁰⁷. Arijon bendruomen s buvo sik rusios Nesvyžiuje, Klecke, K dainiuose, Biržuose, Taurag je, Pilypave. 1563 m. arijonai tur jo k r Lietuvoje savo atskir bažnytyn organizacij . Tais paiais metais buvo sušauktas Mar-

¹⁰⁶ S. Sužied I is, *Reformacijos s j dis Lietuvoje*, žr. *Židiny*, 1938 m., 8-9 nr., 259 psl.

¹⁰⁷ J. Bukowski, *Dzieje reformacyi w Polsce*, II t. Krokua 1883, 484 psi.

davoje, Radvilo dvare, Lietuvos arijon sinodas. Tuo laiku arijo-
niška reformacijos atauga buvo tiek stipri, kad sudar kalvinizmui
labai rimt pavoj .

Kita kalvinizmo atauga, stipriau pasireiškusi Lietuvoje, buvo
anabaptistai, skelb ir pripažin tik suaugusi krikšt . ši krypt
buvo persimet : P. Gonesius, pastorius Kišk nuosavyb je Ven-
grave, o v liau veik s K dainiuose, S. Budny, Tomas Sokolovski,
Martynas Czechowicz ir kiti. Ši sekta labiausiai pasireišk Vilniuje
1564-1565 m.¹⁰⁸, bet po met , stipriai puolama protestant teologo
Georg Weigel, ji buvo nugal ta ir jos skleid jai bei išpažin jai
1566 m. Liubline karaliaus pasirašytu ediktu buvo pasmerkti
ištr mimu iš krašto ¹⁰⁹.

Be ši stambesni iš protestantizmo išaugusi sekt , buvo
dar visa eil mažesni : ebionit , unitar , menonit , morav bro-
li , samosatie i , stankarie i , budnist , filipist ir kitoki atplai-
š . Lietuvoj protestantizmas arba reformacija buvo supleiš jusi
net 72 sektas. Sektos supl š protestantizm , išved j iš kelio,
sugriov jo vienyb , susilpnino jo j g . Suskil s protestantizmas
prarado savo ofenzyvin charakter , aštriais ir dažnai nerimtais
tarpusavio gin ais pažemino ir suniekino savo pradinink užsimo-
jimus, nepadar žad t reform ir nepažadino žmon se religinio
atgimimo, bet paskendo religiniame subjektyvizme ir neš visišk
anarchij . D l to jis nustojo b ti pavojinga gr sme katalikybei
Lietuvoje ir tuo pa iu palengvino jos atgimim .

b) Lietuvos didik konversija. — Religin s sutemos, kurias už-
trauk protestantizmo gausios sektos, baugino giliau galvojan ius
didikus ir skatino ieškoti šviesos žiburi ir išeities tak . Pragied-
ruliai rod rinktis konversijos keli . Anks iau skubotai ir pavir-
šutiniškai pasisavin reformacij , dabar didikai prad jo rimtai ir
logiškai j pasverti ir, rad , kad ji neatsak j viltims, ryžosi gr žti
Katalik Bažny ion. « Protestantizmas, — sako St. Kot, — matyti
nepatenkino j troškim , nedav jiems to, ko ieškojo. Katalik
Bažny ios kritika buvo juos palenkusi reformacij , bet pastaro-
sios supleiš jimas ir gin ai v l juos atst m . Sektos padar tai, kad
daugumas išvargint prot išsigelb jim temat senojj Bažny-
ioj »¹¹⁰.

Pal žus stipriajam protestantizmo šului Radvilui Juodajam
(jis mir 1565.V.29 d.), reformacija patyr gyvybin nuostol ir iš

¹⁰⁸ St. Kot, *Ausbruch und Niedergang des Täuferturns in Wilna*, 214 psl.

¹⁰⁹ St. Kot, ten pat, 221 psi.

¹¹⁰ St. Kot, *Polacy w Bazylei za czasów Zygmunta Augusta*, atsp. iš
Reformacja w Polsce, 1921 m., 2 nr., 131 psl. j

savo kulminacijos m leistis žemyn. Netrukus vyko jo keturi s n konversija. Radvilas Juodasis savo gyvenimo pabaig jau buvo nusivyl s kalvinizmu ir suabejoj s jo mokslo teisingumu. «Neviltimi persunkti jo laiškai, rašyti Šveicarijos reformatams, — pastebi S. Sužied lis, — stipriai paveik jo s n Mikaloj Kris- tup (Našlait l), kuris užsieniuose, be to, pats prisži r jo Kalvino mokini nesantaikos ir gin »¹¹¹. 1567 m. jis gr žo Katalik Bažny i . 1572 m. atsisak kalvinizmo ir per jo Katalik Baž- ny i ir jo šešiolikmetis brolis Jurgis, v liau tap s Vilniaus vyskupu ir Lietuvos kardinolu, o 1574 m. jau buvo tap konvertitais ir abu jaunesnieji Našlait lio broliai: Albertas ir Stanislovas¹¹². Atsi- vertusi Radvil šeima buvo uoli konversinio s j džio r m ja ir at- gimstan ios katalikyb s stiprintoja. Radvilas Našlait lis 1568 m. Vilniuje viešai sudegino protestantiškos Brastos Biblijos egzem- pliorius, iškeldino iš savo r m Vilniuje kalvin maldnam , gr - žino savo valdose esan ias bažny ias katalikiškas pamaldas.

Tuo pa iu laiku, kaip Radvilas Našlait lis, už katalik tik - jim apsisprend ir Merkelis Giedraitis. Ar jis buvo formaliai protes- tant eil se, aiški rodym n ra. Žinoma tik, kad jis anks iau studijavo keturiuose protestantiškuose universitetuose (Karaliau- iuje, Wittenberge, Tübingene ir Leipcige), vis studij laik ben- dravo su protestantais lietuviais didikais ir buvo globojamas uo- laus protestantizmo skleid jo P. Vergerijaus. Šios aplinkyb s kal- b t už tai, kad Merkelis Giedraitis studentaudamas tur jo b ti sijung s protestant eiles¹¹³. Gr ž s Lietuv , jis atsiribojo nuo protestantizmo, apsisprend už Katalik Bažny i , 1571 m. tapo kunigu, o 1576 — Žemai i vyskupu.

Pirani j žymi j konvertit pavyzdys skatino kitus pasukti Katalik Bažny ion gr žimo keliu. Jonas Chodkevi ius, iš j s mokslus taipgi Karaliau iaus, Leipcigo ir Wittenbergo universite- tuose ir juose sustiprin s iš nam išsinešt (jo t vas Jeronimas nuo 1553 m. buvo reformatas) protestantišk tik jim , tur j s kur laik tarnyb imperatoriaus Karolio V r muose ir dalyvav s karo žygiuose, pargr ž s Lietuv , buvo paskirtas Žemai i se- ni nu (1564-1579), be to, jo ir kitas pareigas : 1566-1578 Uždau- guvio (Livonijoj) srities administratorius, 1566-1579 didysis Lie-

¹¹¹ S. Sužied lis, *Reformacijos nuosl gis ir katalik reakcija*, žr. Židi- nys, 1938 m., 11 nr. 558 psl.

¹¹² P. Jat ul is, *Jurgis Radvilas*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXIV t. 382 psl.

¹¹³ Z. Ivinskis, *Giedraitis Merkelis*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, VII t., 214 psl.

tuvos maršalka, 1574-1579 Vilniaus pilininkas¹¹⁴. Valdydamas Uždauguv, mat protestant religin pasimetim ir nerimtum, kad m apsvilti ir bod tis juo. 1568.1.28 d. rašytame laiške A. Rotundui jis prisipažino visiškai nusivyl s protestantizmu: «Visa kas šventa yra suniekinta ir atiduota spr sti tamsios liaudies užgaidoms ir valiai, kad visiems b t leista visa. Nebesiken iu tad daugiau kalvinu vadinamas »¹¹⁵. A. Rotundo paveiktas, J. Chodkevi ius 1570 m., nuvyk s Varšuv pas nuncij Vincent Portico, susitaik su Katalik Bažny ia. Jo s nus Jonas Karolis buvo atiduotas mokytis Vilniaus j zuit kolegijon¹¹⁶.

Pramintu konvertit keliu at jo taip pat Leonas Sapiega, vienas didži j ir žymi j XVI-XVII a. Lietuvos valstyb s vyr . Jaunyst je globojamas Radvilo Juodojo, mok si jo dvare, paskui kartu su jo s numis studijavo Leipcige (1571), išpažino protestantišk tik jim , buvo net susidar s sav j teologij — vis protestantišk grupi skelbiam tik jimo ties mišin . Bet tai nepatenkino Leono Sapiegos. Jis ieškojo tvirtesn s atramos ir rado j 1586 m. gr ž s Katalik Bažny i ¹¹⁷. Jau besiruošiant tapti konvertitu, karalius Zigmantas Vaza 1585 m. paskyr j Lietuvos vicekancleriu, o 1589 m. — kancleriu.

Didži j konvertit pavyzdžio skatinami, Lietuvos kilmingieji ir miestie iai b riaais gr žo katalikyb . Iš miestie i vienas pirmuj konvertit buvo Kauno muitin s administratorius Ulrikas Hosijus. 1579-1580 m. Vilniuje vienuolis bernardinas Feliksas sutaik su Bažny ia 10 asmen , vienuolis Kiprijonas — 14, 1579 m. Trakuose gr žo katalikyb 2 kilmingieji, Kaune bernardinas T v. Liudvikas pri m katalikyb 10 konvertit . 1580 m. atsivert Mykolas Zaviša¹¹⁸.

Radvilo Našlait lio, Giedrai io, Chodkevi iaus, Sapiegos ir kit gr žimas katalik tik jim atidar akis daugeliui Lietuvos didik ir pakreip juos Katalik Bažny ios link. Pagal St. Rostovsk 1586 m. Katalik Bažny i pargr žo virš 300 protestantu¹¹⁹. Tarp sugr žusi randame Valavi i , Voin , Tiškevi i , Pac ir

¹¹⁴ J. Wolff, *Senatorowe i dygnitarze Wielkiego Ksi stwa Litewskiego*, Krokua 1885, 15, 80, 92 ir 169 psl.

¹¹⁵ Th. Wotschke, *Georg Weigel. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte Altpreussens und Litauens*, žr. *Archiv für Reformationsgeschichte*, 19 (1922), 35 psl.; S. Sužied lis, *Reformacijos nuosl gis ir katalik reakcija*, žr. *Židins*, 1938 m., 11 nr., 559 psl.

¹¹⁶ G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, Wiesbaden 1965, 155 psl.

¹¹⁷ G. Schramm, ten pat, 156 psl.

¹¹⁸ St. Yla, *Šiluva Žemai i istorijoj* (mašinraštis), 93-94 psl.

¹¹⁹ St. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Iesu Historiarum libri decem*, 148 psl.

kitas didik ištisas šeimas ar pavienius j narius. Iš Višniovecki gimin s 1584 m. katalik tik jim per jo Elzbieta Višnioveckyt , ištekm dama už Radvilo Našlait lio, ir jos motina Eufemija Višnioveckien . Jos palenk 1586 m. pereiti katalik tik jim Jon Zaviš , Šiluvos savininko Jono Zavišo s n ir kiek v liau Andri Zaviš . Iš Merkelio Zavišos šeimos katalik tik jim gr žo tik vienas s nus Andrius. Jo t vai ir trys seserys : Jadvyga, Darata ir Elzbieta pasiliko kalvin tik jime¹²⁰ ¹²¹. Kalvinizmo laik si dar šios didik šeimos : Birž Radvilai, Bilevi iai, Šemetos, Gruževskiai, Naruševi iai, Dru kiai, Puzynos, Talvolšiai, Vnu kos. Kai kurios iš ši gimini visai negr žo Katalik Bažny i .

Ir katalikai ir protestantai didikai d jo pastang sistiprinti, rod didel uolum savo išpaž stam tik jim kartais net prievartos keliu palaikyti savo pavaldiniuose. Pavyzdžiui: Lietuvos kancleris Eustachas Valavi ius dar 1583 m. buvo uolus evangelikas — kalvinas, savo Naujamies io dvare (Upyt s paviete) rugpi io 4 d. paskelb griežt sakym visiems savo pavaldiniams (dvaro ir kaim gyventojams), kad lankyt protestantišk bažny i , klausyt pamokslininko skelbiamo Dievo žodžio, melst si bei savo vaikus siust mokykl mokytis tik jimo dalyk . Nevykdantiems to sakymo paskyr pinigines bausmes ir kaustym kenges¹²¹. N ra tiksli davini , ar jis prieš mirt (mir 1587) gr žo katalik tik jim ar ne.

Panaš s potvarkiai buvo paskelbti 1610 m. Kelm s pon kalvin Gruževski Kelm s miestelio gyventojams¹²². Katalikai ponai irgi panaudojo tokius metodus ir priemones. Valavi i gimin s atstovas, Žemai i seni nas ir Upyt s karališko vals iaus laikytojas Jeronimas Valavi ius reišk si kaip uolus katalikas. Jis 1622 m. dav Klovaini parapijos valstie iams sakym lankyti šventadieniais bažny i ir atlikin ti katalikiškas pareigas. To sakymo sankcijos buvo pinigini s bausm s, kaustymas kenges ir plakimas¹²³. Akmen s karališk dvar instrukcija, surašyta 1636 m., varž protestantus, o katalikus pareigojo reguliariai lankyti bažny i ir atlikin ti velykin išpažint . Laužantiems šiuos potvarkius buvo numatytos pinigini s pabaudos¹²⁴.

¹²⁰ B. Grużewski, *Ko ciól Ewangelicko-Reformowany w Kielmach*, Varšuva 1912, 137 psl.

¹²¹ *Zbiór pamińków reformacji ko cióla polskiego i litewskiego*. Serja 1, zeszyt 1 : Zabytki z wieku XVI-go, Vilnius ²1925, 93-96 psl. ; *Lietuvos Istorijos Šaltiniai*, I t., Vilnius 1955, 242-243 psl.

¹²² B. Gru ewski, *Ko ciól Ewangelicko-Reformowany w Kielmach*, Varšuva 1912, 91 psl.

¹²³ *Lietuvos Istorijos Šaltiniai*, I t., 246-247 psl.

¹²⁴ A. Al ekna, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, Kaunas 1936, 80 psl.

Gaus s atsivertimai didino ir stiprino katalik eiles. Katalikai didikai skai tiumi m viršyti protestantiškuosius. Ta prasme besikei ianti pad tis aiškiai matyti iš didik paskyrim Lietuvos senatorius. 1588 m. senatoriais buvo nominuoti: 1 katalikas ir 9 nekatalikai; 1589 m. — 2 katalikai ir 1 nekatalikas; 1590 m. — 5 katalikai ir 3 nekatalikai¹²⁵. Katalikai gijo persvar ne tik politin j, bet ir kult rin j bei religin j srityje. Atsivert didikai konvertitišku uolumu statydino naujas bažny ias, apdovanodavo žem mis katalik parapijas, k r vienuolynus. Veikdami kartu su anais ištv rusiais katalikyb je didikais, jie sudar jau didel j g , tuo b du tapdami reikšmingu Katalik Bažny ios stipr jimo ir religinio gyvenimo suklest jimo veiksniumi.

c) *Valdov katalikiška laikysena.* — Kalvino bandymas išvesti Žygimant August iš Katalik Bažny ios, o su juo ir vis valstyb rikiuoti protestantišk j tarp , nepavyko. Valdovas nepasidav protestant sugestijoms ir tada, kai jam buvo si loma skirtis su savo tre i ja žmona Kotryna Habsburgaite ir vesti kit . Tas žingsnis b t suteik s jam asmeniškios laim s ir, gal b t, prat sim savos gimin s, bet už kain nutraukimo santyki su Katalik Bažny ia, už lemiam žingsn protestant pus n¹²⁶. Žygimantui Augustui tai buvo perbrangi kaina. Jis liko Katalik Bažny ioj. Kad visa tauta išsilaikyt tikrame, tradiciniame katalik tik jime jam ne daug ter p jo, bet jis pats d l sav s buvo tikras. D l to steb josi nuncijai, kurie Romoje ne k gero buvo gird j apie karaliaus tik jimo ištikimyb , matydami kasdien j einant bažny i . Altoriaus žvaki apšviestoj koply ioj, kur pagarbiai buvo atliekamos liturgin s apeigos, kur jo t vas, senelis ir prose nelis klaus si švent giedojim , Žygimantas Augustas kasdien klaus ankstyv j šv. Miši ¹²⁷. Tai buvo jo religiniai išgyvenimai, atremti jam brangi tradicij . Viešojo gyvenimo scenoj jis loš dvejop rol . Kartais jo jimai buvo protestantizmo naudai, o kitais atvejais jie krypo aiškiai katalik pus n. Jis dav piln laisv skelbti protestantizm ir skleisti visoms jo sektoms, tuo b du atverdamas duris jo greitam išsiplatinimui ir sigal jimui Lietuvoje. 1563.VI.8 d. duota privilegija jis sulygino vis krikš ioni teises, o 1564 m. jis pri m Tridento susirinkimo nutarimus, davusius akstin katalikyb s atgimimui.

Po Žygimanto Augusto (m. 1572.VII.7) buvo m ginta konfe-

¹²⁵ E. Barwinski, *Zygmunt III i dyssydenci*, žr. *Rejormacja w Polsce* 1921, 2 nr., 53-54 psl.

¹²⁶ G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, Wiesbaden 1965, 250 psl.

¹²⁷ G. Schramm, ten pat, 251 psl.

siniai klausimai sutvarkyti statymiškai. 1573 m. sausio m n. konvokaciniame seime (prie Varšuvos) protestantai susitar ginti savo teises ir apsidrausti nuo galim persekiojim , tuo atveju jei karaliumi b t išrinktas karštas katalikas. Jie suraš tam tikr akt ir patiek seimui patvirtinti. Tame akte pareiškama, kad b t garantuota visiška tik jimo laisv , kad niekas d l tik jimo neb t persekiojamas, kad skirting konfesij šalys tarpusavy užlaikyt taik , kad prieš kitatikius neb t vartojamos jokios bausm s ar prievartos priemon s. Šis susitarimas pavadintas Varšuvos konfederacija. Seimas j patvirtino. Tuo b du Varšuvos konfederacijos aktas tapo pagrindiniu protestant ir vis kit nekatalik tik jimo laisv s statymu. Šis aktas v liau buvo trauktas Lietuvos Statut ir d l to tapo galiojantis ir Lietuvoje.

1573 m. išrinktas karaliumi Henrikas Valois patvirtino Varšuvos konfederacijos akt . Bet karalius buvo katalikas ir, be abejo, jis tur jo stiprinti katalik pozicijas. Tuoj po išrinkimo jis užtikrino kardinol Farnese, kad jis be joki rezerv r pinsis Bažnyios gerove¹²⁸. Nors protestant teis s buvo apsaugotos Varšuvos konfederacija ir *Pacta conventa*, bet jie vis tiek baiminosi, kad katalikas karalius ir katalik dvasiškija, po 1564 m. vis stipr janti, sutartinai veikdami, pakeis pad t protestant nenaudai. Pirmi karaliaus jimai tuojau tai parod . Svarbiausias senatori pozicijas už m katalikai, protestantai prarado persvar senate. Ta iau karalius tevald vos 6 m nesius. 1574 m. birželio 18 d. jis slaptai apleido Krokuv , iškeldamas Pranc zij .

1576 m. valdovo sost už m Septynpilio (Transilvanijos) kunigaikštis Steponas Batoras (1576-1586). Jis buvo vienas iš nedaugelio Transilvanijoje išlikusi katalik , pasižym jo tolerancija ir teisingumu, bet mieliau palaik katalikus¹²⁹. Ypatingai jis vertino j zuitus ir nuoširdžiai r m j veikl , negail jo l š j kuriamoms mokykloms, užraš turto diecezinei Vilniaus seminarijai, 1578 m. suteik Vilniaus j zuit kolegijai universiteto titul , teises ir privilegijas bei patvirtino (1579) vyskupo V. Protaseviaus išduot universiteto fundacijos dokument¹³⁰, steig (1580) ir apr pino j zuit kolegij Polocke, Rygoje (1583), Dorpate (Tartu 1584), apr pino turtu ar pastatydino katalik bažny ias: Gardine, Merkin j, Disnoj.

¹²⁸ *Lettres de Henri III Roi de France*, surinko Pierre Champion, I t., Paryžius 1959, 855 nr.; Plg. G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, Wiesbaden 1965, 266 psl.

¹²⁹ S. Sužied l is, *Reformacijos nuosl gis ir katalik reakcija*, žs. *Židinyx* 1938 m., 11 nr., 565 psl.

¹³⁰ P. Rabikauskas, *Vilniaus Akademija*, žs. *Lietuvi Enciklopedija*, XXXIV t., 133 psl.

Ne tik religiniai motyvai orientavo St. Bator katalik pus n, bet ir politiniai. Kaip svetimšalis ir beveik nepaž stamas at j s krašt , jis buvo reikalingas stiprios atramos. Ir tvir iau gal jo jis atsiremti Katalik Bažny i , negu palaido personalizmo suskaldyt protestantizm .

Staiga mirus Steponui Batorui (1586) ir nepalikus sosto p - dinio, v l iškilo valdovo pasirinkimo klausimas. Iš anksto buvo aišku, kad valdovas tur s b ti katalikas. Protestantai ir disidentai, pasimok pereitame *interregnume*, n neband si lyti savo konfesijos kandidato. Tad buvo dvi galimyb s : rinktis karali arba iš Habsburg , arba iš Vaz gimin s. Du kartus anks iau pralaim j s Habsburg kandidatas ir dabar nebesuk l didesnio entuziazmo rink j tarpe. Lenkijos kancleris J. Zamojski ir našl karalien Ona iš k l ir r m jauno švedo Zigmanto Vazos kandidat r . Už j j pasisak ir daugelis katalik , nes jaunasis princas savo motinos katalik s Kotrynos ir j zuito kapeliono buvo išaukl tas tikrai katalikiškoj dvasioj. Taip pat ir protestantai, žinodami, kad jo t vas šved karalius Jonas III buvo liuteronas ir kad princas Zigmantas augo ir gyveno protestantiškoj aplinkoj, tik jo j b siant pakankamai tolerantišk . 1587 m. Zigmantas Vaza buvo išrinktas Lenkijos karaliumi ir didžiuoju Lietuvos kunigaikš iu. Jaunasis valdovas (21 metu) buvo tikrai uolus ir religingas katalikas. Kada 1588 m. Krokuvoj vyko permaldavimo pamaldos, kad b t atitolinta maro nelaim , Zigmantas meld si ir verk bažny ioje ištis valand ir jo nuod mklausis tur jo j ga j išvesti iš bažny ios ¹³¹. Tuojuo po kar nacijos protestantai šnibžd jo : karalius Steponas Batoras buvo geras kariams, šis gi karalius bus geras dvasiški-jai¹³². Nuo pirm j valdymo dien jaunasis valdovas galvojo, kaip geriau gal t pasitarnauti katalikybei ir Bažny ios restauracijai. Religin j politikoj jis tuojuo nukrypo iš tolerantiškumo kelio, kuriuo taip s žiningai jo jo pirmtakas karalius St. Batoras. Jis suart jo su Habsburgais, 1593 m. ved On Habsburgait , o šiai mirus, 1605 m. ved jos seser Konstancij . Savo aplinkoj jis mie liau palaik vokie ius, negu lenkus ir buvo stipriai veikiamas vokiškos kult ros tak . Imperatorius Rudolfas II buvo jo s jungininkas ir sektinas pavyzdys, vykdant savo religin s politikos planus : kovoti prieš protestantizm ir stiprinti Katalik Bažny ios pozicijas. Jis siek , kad jo valsytyb je b t vienas katalik tik - jimas. Tos jo pastangos dar stipriau pasireišk , praradus jam Švedijos sost ir išgyvenus 1606-1608 met rokoš , kur Lietuvoje ^{121 122 121 122}

¹²¹ *Scriptores rerum Polonicarum*, VII t., 1881, 118 psl.

¹²² G. Schramm, *Der polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, Wiesbaden 1965, 284 psl.

ir m protestantas Jonušas Radvilas¹³³. Ta iau Zigmantas Vaza nei j gos, nei prievartos prieš protestantus nevartojo. Jis pamažu pakeit savo patar j s stat , vieton protestant paimdamas katalikus ir iš atsakingesni valstybini pareigavie i atleisdamas nekalikus ir paskirdamas katalikus. Pirmojo Zigmanto Vazos valdymo dešimtme io pabaigoj senate bebuvo tik šeštdalis disident ¹³⁴. Vykdydamas toki skyrim politik , valdovas, be abejo, labai pagreitino didik konversijos katalikyb proces .

Katalikybei stipr ti daug pad jo ir Zigmanto Vazos materialin parama bažny ioms ir religin ms institucijoms. Savo 35-ri met valdymo laikotarpyje jis Lietuvoje pastat ar apr pino beneficijomis 32 bažny ias ir vien koply i , k r ir apr pino turtu 5 vienuolynus, 2 prieglaudus, 3 parapines mokyklas¹³⁵.

2. Tiesioginiai katalikyb s atgimimo veiksniai — pa ios Bažny ios past angos

Sak me, kad Katalik Bažny ia pati reng si pravesti reform savo viduje ir atnaujinti religin katalikišk j gyvenim . Šie jos ketinimai, planai ir pastangos gavo konkre i išraišk Tridento susirinkimo nuostatuose, kurie nusak pagrindines reformos reikalingas sritis ir nustat gaires jos vykdymui. Tridento visuotinis Bažny ios susirinkimas tur jo milžiniškos reikšm s katalikyb s atgimimui. «Savo dogminiais nuostatais tikintiesiems dav aiškumo, tiksliai išd stydamas apreikštojo tik jimo tiesas, o jo priimti bažnytinio bei religinio gyvenimo drausm s nuostatai *de reformatione* galino pravesti sveik reform tiek Romos kurijoje, tiek vyskupij bei parapij tvarkyme»¹³⁶. Popieži istorijos autorius L. Pastor Tridento susirinkimo reikšm taip nusako : «jis pad jo pagrind tikrai reformai... ir atv r nauj laikotarp Katalik Bažny ios istorijoje »¹³⁷.

a) *Popieži pastangos*. — Kaip tik šiami laikotarpyje Apaštaltal Sost ženg viens po kito neeiliniai popiežiai: Pijus IV (1559-1565), Pijus V (1566-1572), Grigalius XIII (1572-1585), Sikstas V

¹³³ S. Sužied iis, *Reformacijos nuosl gis ir katalik reakcija*, žr. *Židinys*, 1938 m. 11 nr., 566 psl.

¹³⁴ H. Mer czyng, *Zbory i senatorowie protestancy w dawnej Rzeczypospolitej*, Varšuva 1904, 19 psi.

¹³⁵ J. Kur czewski, *Biskupstwo Wile skie*, Vilnius 1912, 156 ss.; M. Wolonczewskis, *emajtiu Wiskupiste*, I t., 273-331 psi.

¹³⁶ P. Jatulis, *Tridento susirinkimas*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXXI t. 460 psl.

¹³⁷ *Geschichte der Papste*, VII t., Freiburg im Breisgau 1920, 287 psl.

(1585-1590). Tai didieji reformos vykdytojai, gavę didžiulius reformas popiežių vardais -

Pijus IV, užbaigęs visuotinį Tridento susirinkimą, energingai jį mums gyvendinti į nutarimus. Jis 1564.1. 28 d. patvirtino visus Tridento susirinkimo nuostatus ir buvęs *Benedictus Deus* paskelbė juos visai Katalikų Bažnyčiai. Tada patvirtino rugpjūčio 2 d. jį steigė specialią «Tridento susirinkimo aiškintojų kardinolų kongregaciją», kurios uždavinys ir pareiga buvo aiškinti susirinkimo nuostatus ir priimtus jį vykdyti. Ši kongregacija, vėliau pavadinta «Šv. Koncilijos kongregacija», veikė iki mūsų laikų. Kad paskatint religinį atsinaujinimą, ir sustiprinti tikėjimą bei apginti jo grynumą, jis paskyrė komisijas, kurios turėjo paruošti uždraustą skaityti knygas raš¹³⁸, sudaryti naują katekizmą, pertvarkyti brevijorį ir mišiolą, parengti ir išleisti autentišką šv. Rašto vertimą — Vulgatos laidą¹³⁹.

Popiežius Pijus V pravedė reformas Romoje ir davė potvarkius, jį pravedti visoje Bažnyčioje. Vienas didžiausių jo rūpesčių buvo sulaukyti protestantizmo, plintantį, stiprinti katalikišką tikėjimą, apginti Europą nuo turkų. Katalikiškojo gyvenimo atnaujinimą pravedti jis pasitelkė tokio garso vyrus, kaip Karolus Boromėjus, Petrą Kaniziją, Stanislovą Hoziją, kardinolus Gianfrancesco Commendonį ir kitus. Popiežius Pijus V rūpinosi sudaryti sąlygas ir pašalinti kliūtis Tridento susirinkimo nutarimų gyvendinimui atskiruose kraštuose. Jis siekė, kad tuos nuostatus atskirose valstybėse pripažintų ne tik bažnytiniai, bet ir pasauliniai valdžios, tai yra, kad juos oficialiai priimtų valdovai ir vyskupai kaip taikytinus konkrečiame gyvenime. Taip «padedant kardinolui Commendonui ir

¹³⁸ Toki uždraustą knygų sąrašą buvo jau ir anksčiau. Vienas jį buvo sudarytas popiežiaus Pauliaus IV autoritetu ir išleistas 1559 m. Kiti gi buvo vietiniai, atskiri kraštų inkvizitoriai (Venecijos inkvizitoriai išleisti Venecijoje 1544, 1549, 1554; ispanų inkvizitoriaus Valdes 1551 m.), monarchai (Henriko VIII, Karolio V) arba universitetai (Sorbonos, Liuveno 1546) autoritetu sudaryti. Toki vietiniai sąrašai dar buvo ruošiami ne tik po to, kai buvo išleistas minėtasis visuotinis sąrašas popiežiaus sakymu (1559), bet net ir po 1571 m., kai Pijaus V buvo steigta speciali Indekso Kongregacija, baltai: Liežo (Lüttich) 1569, Antverpeno 1570 ir 1571 m., Müncheno 1566 ir 1582 m., Parmos 1580 m., Portugalijos 1581 m., inkvizitoriaus G. Quiroga 1583 m., ir t.t. Šiuo klausimu žr., H. Reusch, *Der Index der verbotenen Bücher*, 2 t., Bonn 1883-1885; ir to paties autoriaus toki sąrašų rinkinį *Die Indices librorum des sechzehnten Jahrhunderts*, Tübingenas 1886; L. Petit, *L'index, son histoire, ses lois, sa force obligatoire*, Paryžius 1886; J. Hilgers, *Der Index der verbotenen Bücher in seiner neuen Fassung dargelegt und rechtlich-historisch gewürdigt*, Freiburg i. Br. 1904.

¹³⁹ Plačiau apie šio popiežiaus reforminį veikalą žr. L. Pastor, *Geschichte der Päpste*, VII t., Freiburg im Breisgru 1920.

kardinolui Hozijui, jam pavyko išlaikyti katalikybei Austrij , Lenkij ir Lietuv »¹⁴⁰. Jis 1566 m. paskelb keturi teolog paruošt *Romos Katekizm* , kuris buvo išverstas lotyn ir daugel kit kalb . Jis buvo rekomenduotas sigyti kunigams ir naudoti tik jimo tiesas aiškinant ir pamokslus sakant. Lietuvoje gi 1585 m. buvo išleistas Petro Kanizijaus katekizmo vertimas latvi ir gud kalba, o lietuviškai jis išverstas nežinomo vert jo ir išleistas prieš 1590 m. Jis buvo skirtas Vilniaus vyskupijai¹⁴¹.

Pop. Grigalius XIII, pats buv s Tridento susirinkimo dalyvis, r pestingai ži r jo, kad b t vykdomi susirinkimo nuostatai. Jis pl t nunciat r tinkl , skatino misijas, kreip d mesio Bažnyios unijos darb , vairiems numatytiems darbams talkinosi j zuitus, r m j steigiamas kolegijas, 1582 m. reformavo kalendori , paskelb naujai perredaguot bažnytini teisi kodeks — *Corpus Juris Canonici*, 1579 m. suteik Vilniaus j zuit kurtai akademijai visas universitetams priklausan ias teises bei privilegijas¹⁴².

Po Grigaliaus XIII Apaštal Sostan ženg Sikstas V, jau anks iau prie pop. Pauliaus IV buv s Romos kurijos reformos komisijos patar jas, išvyst nepaprast veicl . Jis pertvark Romos kurij , paskirstydamas jos darb 15-kai kongregacij . Vykdydamas Tridento susirinkimo nutarimus, jis ragino skubiai paruošti ir išleisti ištaisyt Šv. Rašto laid (*Vulgata Sixtina*), kuri ta iau pasirod netobula ir d l to tur jo b ti pakeista po dvej met (1592) pop. Klemenso VIII išleistu ir tapusiu oficialiu Šv. Rašto tekstu (*Vulgata Clementina*). Svarbus buvo katalikyb s atgimimui pop. Siksto V 1585 m. išleistas potvarkis (bul *Romanus Pontifex*, XII. 20) griežtai pareigojantis vyskopus nustatytu laiku atvykti Romon aplankyti Apaštal Sosto (*Visitatio Liminum arba Ad Lfmina*) ir padaryti pranešimo apie savo vyskupijos pad t. Tokiu b du Apaštal Sostas, gaudamas reguliariai smulkius pranešimus iš vairi krašt vyskupij , buvo gerai informuotas apie Bažnyios pad t, apie Tridento susirinkimo nutarim vykdymo eig ir gal jo duoti atskiroms vyskupijoms konkre i nurodym ir paskatinim katalikyb s restauracijai.

b) *Apaštališk j nuncij vaidmuo*. — Katalikyb s atgimimui Lietuvoje nemažai reikšm s tur jo nuncijai, betarpiškai kontaktuodami su kraštu ir jo vyskupais. Pirmas popiežiaus atstovas, ilgiau užtruk s Lenkijoje ir Lietuvoje, buvo Luigi Lippomanas.

¹⁴⁰ P. Rabikauskas, *Pijus V, žr. Lietuvi Enciklopedija*, XXII t., 484 psl.

¹⁴¹ Vcl. Bir žiška, *Sen j lietuvišk knyg istorija*, I t., Chicaga 1953, 163-166 psl.

¹⁴² Bul *Dum intenta*, žr. *Bullarium Romanum*, VIII t., 1863, 560-563 psl.

1555 m. atvyk s Varšuv , jis tuoj pat, lydimas j zuito Alfonso Salmerono, atskub jo Vilni . Luigi Lippomano misija buvo gelb ti Lietuv nuo protestantizmo. Pabuv s kur laik (nuo spalio 28 iki lapkri io 30) Vilniuje ir patyr s, kad karaliui Žygimantui Augustui didel tak daro Lietuvos protestantizmo šulas Radvilas Juodasis, band su juo užmegzti ryš ir j paveikti, bet savo laišk iš Radvilo sulauk tik žeidžian io atsakymo. Gr ž s Romon 1557 m., Lippomanas padar pranešim apie pad t Lietuvoje ir Lenkijoje. Roma sitikino, kad tuose kraštuose reikia pastovios nunciat ros¹⁴³. Nuo 1558 m. prad jo veikti Lietuvos-Lenkijos valstyb je pastovi nunciat ra su nepertraukiama eile nuncij . Pirmasis j buvo Camillo Mentovato, po jo sek talentingas Bernardo Bongiovanni, o š pakeit dar smarkesnis ir griežtesnis Gianfrancesco Commendoni. Jis d jo daug pastang , kad Tridento susirinkimo nuostatai b t priimti Lietuvos-Lenkijos valstyb je. Jis 1564 m. Par ovo seime supažindino karali Žygimant August su nuostatais, teikdamas jam nuostat tekst ir ne be vargo palenkdamas j juos priimti. Lietuvos-Lenkijos vyskupai nuostatus oficialiai pri m 1577 m. Petrikavo provincialiniame sinode. Paskui tie nuostatai buvo priimami ir paskelbiami kiekvienos vyskupijos dieceziniame sinode, o klebonai buvo pareigoti su tais nuostatais supažindinti savo parapijie ius. Kai kuriuos dekretus, pavyzdžiui, lie ian ius moteryst s sakrament , bažnytines beneficijas ir kita klebonai tur jo skelbti bažnyiose pakartotinai. Iš vizitatoriaus Pekulo apklausin jim matyti, kad 1579 m. Žemai i vyskupijos klebonai ir kunigai t dekret dar nebuvo paskelb , kai kurie iš j apie tuos dekretus nebuvo nieko gird j ¹⁴⁴.

Nuncijai steb davo krašto gyvenim , politinius ir religinius vykius, palaikydavo ryš su vyskupais, priži r davo j veikl , r pindavosi Tridento susirinkimo nuostat gyvendinimu. Atvykdami krašt , jie gaudavo iš Romos smulkias instrukcijas, kaip tvarkyti reikalus, kokius dalykus kreipti d mes . J pareiga buvo iširti kandidat , skiriam vyskupais, tinkamum , tai yra pravesti kandidat vyskupas kanoniškus procesus. Per nuncijus jo vairs vyskup prašymai Rom , per nuncij buvo siun iamos iš Romos vyskupams bul s, brev s ir kitoki raštai. Nekart nuncijus duodavo vyskupams nurodym , kaip tvarkyti vyskupij , kartais ir gan griežt , kaip, pavyzdžiui, m s anks iau min tam vysk. Viktorinui Virbickiui. Nuncijai palaik glaud kontakt su Roma,

¹⁴³ G. Schramm jau Lippomano atvykim Lenkij laiko nuolatin s nunciat ros Lenkijoje pradžia. Žr. jo veikal *Der Polnische Adel und die Reformation 1548-1607*, 209 psl.

¹⁴⁴ *VE DM*, 19-20 psl.

smulkiai ir tiksliai informuodami popiežiaus valstyb s sekretori apie vykius kraštuose, kur jie jo pareigas. Kasdien jie užrašydavo b gamuosius vykius ir reguliariai — tris kartus per m nes, nustatytomis dienomis — 1,7 ir 21d. si sdavo tuos pranešimus Romon. Pranešim turinys b davo labai vairs: karaliaus dvaras, jo pareig nai, ministrai, ryšiai su kitomis valstyb mis, diplomat veikla, užsienio ir vidaus politikos reiškiniai, senatoriai, seimai, vadovaujan i j didik šeimos ir j politinis bei religinis nusistatymas, vyskupai, religinio gyvenimo apraiškos. Taip nuncijus A. Bolognetti XVI a. gale paraš iš Vilniaus daug pranešim ir laišk apie Radvil Rud j ir kitus lietuvius bei vykius Lietuvoje, M. Filonardi, 1636 m. dalyvav s šv. Kazimiero k no perk limo iškilm se Vilniuje, smulkiai pranešin jo j eig . M s kalbamame laikotarpyje — XVI a. pabaigoj ir XVII a. pirmoj pus j ypatingai artimus ryšius su Lietuva ir jos vyskupais palaik nuncijai : Gianfrancesco Commendoni, V. Laureo, A. Caligari, A. Bolognetti, C. Rangoni, M. Filonardi, P. Vidoni ir kiti.

c) *Potridentinis Lietuvos episkopatas*. — žvalg s protai pamat ir suprato didžiai atsaking vyskup rol Bažny ios restauracijos darbe. Tod l Tridento susirinkime buvo atkreiptas ypatingas d mesys ir užakcentuotas r pestingas vyskup parinkimas. Jeigu anks iau kandidat vyskupas parinkdavo ir nominuodavo krašto valdovas, o popiežius tik patvirtindavo — paskirdavo, tai dabar kandidatas vyskupas tur jo pereiti griežt tyrim , kur praveddavo nuncijus. Karaliui nominavus nauj vyskup , nuncijus tur jo apie j sudaryti informacin proces , apklausin damas eil liudinink apie skiriam j vyskupu asmen , apie jo tinkamum vyskupo pareigoms bei apie b simos jo vyskupijos pad t .

Po vyskupo Jurgio Petk no Žemai ius pateko (1576.1.26) švento gyvenimo ir apaštalinio uolumo vyras Merkelis Giedraitis¹⁴⁵, tikra prasme ganytojas, apaštalas, vadas, kokio reikalavo gyvenamasis momentas. Vos atvyk s Žemai ius, jis, pasitelk s j zuit M. Sedkovsk , 1576 m. vasar apvažiavo sunykusi vyskupij , o po trej met , kaip jau anks iau min jome, papraš , kad jo vyskupij vizituot nuncijaus A. Caligari (1578-1581) auditorius Tarkvinijus Pekulas. Jau pirmos vizitacijos metu (1576), pasteb j s savo diecezijoje didel kunig tr kum , jis tuojau rimtai susir pino

¹⁴⁵ M. Giedraitis tur jo iškovoti sunki ir ilg kov su lenku Jok bu Woroneckiu, besiveržian iu Žemai iu-Medinink vyskupijos sost . Apie tos kovos eig žr. Z. Ivinskis, *Aus den Endscheidenden Jahren der Restauration d s Katholizismus in Litauen. Der Kampf um den Bischofsstuhl von Medininkai (Žemaiten) 1574-1576*, žr. *Festschrift f r Margarete Woltner zum 70. Geburtstag*, Heidelberg 1967, 91-101 psl.

nauj kunig paruošimu. Surink s kelis jaunikai ius Als džius, jis pats pamok juos teologijos ir šventino kunigus¹⁴⁶.

Nuo pat savo vyskupavimo pradžios vysk. M. Giedraitis uoliai vykd Tridento susirinkimo nuostatus — šalino dvasiškijos luome siveisusias blogybes, kovojo prieš bažnytini pareigavie i akumuliacijam, tvark parapijas, steig naujas, stat bažny ias, vyskupij padalino tris dekanatus¹⁴⁷.

Vysk. M. Giedrai iui tenka priskirti ir pirm j Žemai i vyskupijos diecezini sinod sušaukimo nuopelnus. Apie tuos sinodus liudija 1579 m. vizitacijos aprašymas. Vizitatoriui Pekului kalbantis su Žemai i kunigais net 7 kartus paminimi sinodo nutarimai. Vienas kunigas prisipažino sinode nebuv s, nes tuo metu sirg s. Kiti apklausin ti kunigai pasisak, kad tik jimo išpažinim atlik sinode vyskupo akivaizdoje. Iš t keli užuomin galima susekti taip pat bent dal juose padaryt nutarim. Tais sinod nuostatais klebonai ir vikarai buvo pareigoti paskelbti bažnyiose tikintiesiems Tridento susirinkimo nutarim d lvedyb, pop. Grigaliaus XIII bul *In Coena Domini*, tur jo pristatyti vyskupijos kurijon bažny i fundacinius dokumentus ir saugumo d liai juos ten laikyti. Kitais sinod nuostatais buvo sakyta dvasiškiams nešioti kunigiškus drabužius ir tonz r, krikštyti ir tuokti bažnyiose, o ne privačiuose namuose. Vienas jo sinod greičiausiai buvo sušauktas 1578 m.¹⁴⁸. Sinodo nutarimai, be abejo, tur jo tam tikr poveik — sudrausmino pasaulie i ir kunig moralin gyvenim, paskatino uoliau atlikin ti pareigas, pagyvino liturgin ir socialin-karitatyvin gyvenim. Su vysk. M. Giedrai iu prasid jo žymus kataliky s atgimimas Žemai iuose. Užtarnautai jis yra vadinamas antruoju Žemai i krikštytoju. P. B. Gams apie j paraš : *Samogitiam ad fidem catholicam reduxit*¹⁴⁹.

M. Giedrai io prad t kataliky s restauracijos darbt s jo p dinis, 1610.III.29 d. paskirtas Žemai i vyskupu, Mikalojus Pacas¹⁵⁰, garsus pamokslininkas ir uolus ganytojas, tik silpnos

¹⁴⁶ M. Wolonczevskis, *Žemajtiu Wiskupist*, I t., 108 psl.

¹⁴⁷ Z. Ivinskis, *Giedraitis Merkelis*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, VII t. 215-217 psl.; M. Wolonczevskis, *Žemajtiu Wiskupist*, I t., 118 psl.

¹⁴⁸ *VEDM*, 2, 7, 10, 19-20, 36, 65, 76 psl. Klausin jamo Veliuonos klebono kun. S. Bienkovskio pasakymas, kad tik jimo išpažinim atlik s « *in ultima sinodo dioecesana* » — « paskutiniame vyskupijos sinode » leidžia manyti, kad prieš j yra dar buv kiti sinodai. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, 124 psl.

¹⁴⁹ P. B. Gams, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Regensburg 1873, 357 psl.

¹⁵⁰ Vatikano archyvas, Proc. Cons. vol. 11A, f. 1-8; vol. 12, f. 104-115; J. Totoraitis, *Mikalojus Pacas— Žemai i vyskupas*, žr. *Tiesos Kelias*,

sveikatos, todėl Žemaičiuose teigė, kad per 4 metus, o kitus 10 metų praleidęs Italijoje, besigydydamas prie Paduvos mineralinių versmių ir Paduvos mišrūs 1624 IX.6 d. Savo vyskupijoje, jį suit padėdamas, pravedęs plataus masto misijas. Jį suit ir jiems vyskupo pagalb atsiusti dieceziniams kunigams, skelbdami tik jį ir teikdami sakramentus, apkeliaavo pačias atokiausias ir retai gyvenamas vyskupijos vietas. Kad ten tikinti jį dvasios reikalai būtų pastoviai ir galimai geriau aprašomi, vysk. M. Pacas ragino didikus tose vietose pastatyti bažnyčias. Ir jo vyskupavimo metu buvo pastatytos bažnyčios Tryškiuose (1611), Tirkšliuose (1612), ekiškėje (1617), Grinkiškyje (1618) ir Tveruose (1614), užbaigta statyti Pašvitinio, atsiimta iš protestantų Kelmės bažnyčia ir pradėta byla dėl Šiluvos bažnyčios¹⁵¹ ¹⁵². Be to, tame laikotarpyje buvo aprašytos žemės Žagarės ir Platelių bažnyčios. Prie vysk. M. Paco buvo kurta jį suit kolegija Kražiuose, greit išaugusi žymiausi vyskupijoje švietimo centr¹⁵¹. Vysk. M. Pacas rėpėsi prieš Varnės katedrą buvo steigta pamokslininko ir išpažininko klausytojo (penitencijariaus) beneficija ir toms pareigoms paskirtas kunigas. Išvykdamas užsienin taisyti sveikatos, jis vyskupijai valdyti pavedė kapitulos kanauninkui M. Geišui, taip pat uoliam katalikybės atgimimo skatintojui.

Ilgiau sirsirgęs ir nebesitikėdamas greit pasveikti, vysk. M. Pacas atsisakė iš vyskupo pareigų. Jo vieton 1618 XI.26 d. paskirtas Stanislovas Kiška, vyskupavęs Žemaičiuose iki 1626 m. Ir prieš jo katalikybės stiprėjimą naujai pastatytas ir trimis atgautomis iš kalvinist¹⁵³. Šiuo metu (apie 1622) buvo steigta ir pradėta veikti Žemaičių kunigų seminarija, pradžioje Kražiuose, paskui dalis Varniuose. Joje paruošti kunigai, sijaungę pastoracinį darbą, palengva mažino iki šiolei taip jau įam didelį kunigų trūkumą. Kad ordinaras turėtų sau pagalbininką ir kad būtų geriau ir leng-

1939 m., 6 nr., 443-447 psl.; R. Krasauskas, *Pacas Mikalojus*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXI t., 309-311 psl.

¹⁵¹ M. Wolonczewskis, *Žemajtių Wiskupist*, I t., 278-322 psl.; Plg. *Lietuvių Enciklopedija*, XXXI t., 498-499 (Tryškiai), 223-224 psl. (Tirkšliai); IV t., 158 psl. (ekiškė); VII t., 512 psl. (Grinkiškis); XXXII t., 88-89 psl. (Tverai); XXII t., 148 psl. (Pašvitinys); XI t., 347 psl. (Kelmė); XXIX t., 512-513 psl. (Šiluva). Vis Šiluvos bažnyčios atgavimo bylos eig. žr. St. Yla, *Šiluva Žemaičių istorijoje*, I t., Bostonas 1969.

¹⁵² A. Liuima, *Kražių kolegija*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIII t., 34-38 psl.

¹⁵³ Jam vyskupaujant buvo pastatytos šios bažnyčios: Lieplaukis, Gardas, Pamedis, Pavandenis, Girkalnio, Laukuvos, Klovainis, Kantaučiai, Radviliškio, N. Žagarės (M. Wolonczewskis, *Žemajtių Wiskupist*, I t., 278-322 psl.).

viau tvarkomi visos diecezijos reikalai, vysk. St. Kiška pasiryžo steigti Žemai i sufraganij . Tam tikslui jis dovanojo Dauksiški dvar . Tai buvo beneficija b simam sufraganui. Nuolatiniam ryšiui palaikyti su Roma, vysk. St. Kiška laik ten savo atstov , o 1624 m. ir jis pats, bene pirmas iš Žemai i vyskup , nuvyko Rom atlikti vizito *Ad Limina Apostolorum* ir teikti Apaštal Sostui oficial pranešim apie Žemai i vyskupij ¹⁵⁴.

Vysk. Abraomas Vainius (Voina), Žemai i diecezij vald s 5 metus (1626-1631), stiprino kataliky b ir Bažny ios pozicijas, k l religin žmoni susipratim , lank parapijas. Kad paskatint religinio gyvenimo suklest jim , išr pino iš Romos 66 savo vyskupijos bažny ioms atlaidus, 1627 m. su religiniu pakilimu atšvent visoj vyskupijoj Šv. Met jubiliej , vykdydamas Tridento susirinkimo nutarimus, kovojo prieš bažnytini beneficij sutelkim vienas rankas, — ži r jo, kad kiekvienas klebonas valdyt tik vien parapij ir uoliai dirbt pastoracijos srityje¹⁵⁵. Jo vyskupavimo laikotarpyje buvo pastatytos kelios naujos bažny ios: Pakruojo, Salant , o Žar n bažny iai suteiktos parapijin s teis s. Kan. J. Kazakevi ius, vyskupo remiamas, ved byl atsiimti iš protestant Lioli bažny i ir jos turt ¹⁵⁶.

1631.VI. 11 d. Žemai i vyskupo sost ženg Merkelis Geišas, kil s iš Žemai i bajor (nuo Raseini), buv s Merkelio Giedraio mokiny s ir aukl tinis, tur s didel patirt ir ilgo bei vairaus bažnytinio darbo praktik — jau vysk. M. Paco laikais, šiam b - nant ilgesn laik Italijoje, administrav s Žemai i vyskupij . M. Geišas buvo vyskupo M. Giedraio dvasios žmogus, pilnas uolumo ir energijos, savo amžininkus stebin s darbštumu ir parei gingumu, žymus pamokslininkas, nuolatos keliav s po vyskupij pastoraciniais reikalais¹⁵⁷. Skaitling met amžius ta iau neleido jam ilgai t sti tos ganytojavimo kelion s. Pusantr met tik jis nešiojo Žemai i vyskupo pastoral (m. 1633.1.28 d.).

Jo kandin Žemai i vyskupo sostan s do (1633.XII.19) Jurgis Tiškevi ius, iš graf gimin s, mok sis ir aukl j sis j zuitiškose mokyklose, akademinio išsilavinimo — Krokuvos akademijoj bai-

¹⁵⁴ Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioeceseanae Samogitienses* anno 1625.

¹⁵⁵ Vatikano archyvas, Proc. Cons. vol. 28, f. 558-572.

¹⁵⁶ M. Wolonczewskis, *Žemajtiu Wiskupist*, I t., 141-146, 310-330 psl. ; Plg. P. Jatul is, *Pakruojis*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXI t., 380-381 psl.; R. Kr asauskas, *Salantai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXVI t., 326-328 psl. ; *Žar nai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXXV t., 174-175 psl. ; *Lioliai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XVT t., 250 psl.

¹⁵⁷ Z. Ivinskis, *Geišas Merkelis*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, VII t., 90-91 psl.

g s studijas, nuo jaunyst s giliai religingas, nuo pradžios kunigiško gyvenimo visad uolus ir r pestingas savo pareigose, tokiu liko ir tap s vyskupu¹⁵⁸.

Jurgis Tiškevi ius ganytojo darb prad jo Vilniuje, b damas vysk. Eust. Valavi iaus sufraganu, paskui 16 met darbav sis Žemai iuose ir v l šešet met Vilniuje, tuo b du užbaigdamas m s laikotarp vienoj ir kitøj vyskupijoj. Savo dvasia jis prilygo Merkel Giedrait , o savo darbais Žemai iuose dargi pranoko j. Jurgis Tiškevi ius rikiuotinas didži j Žemai i vyskup eil n.

Atvyk s Žemai ius, pirmus dvejus metus lank vyskupij . Pasteb j s, kad kai kuriose jos dalyse yra dar labai reta bažny i , skatino didikus statyti ten naujas. Jo paveiktas Sapiega 1634 m. pastat Kartenoj bažny i ¹⁵⁹. Ne be Tiškevi iaus r pes io ir paskatinimo buvo pastatytos taip pat Surviliškio, Kub , Laukžemio, Pušaloto bažny ios, Pikeli , Sudargo ir Židiki koply ios bei geriau apr pintos beneficijomis Skirsnemun s, Nemakš i ir Viekšni parapin s bažny ios ¹⁶⁰. Lankydamas parapijas jis pasteb jo vairi taisytin dalyk , tod l nieko nelaukdamas 1636.1.13-15 dienomis sušauk kunigus Varnius, diecezin sinod , kuriame aptar pastoracinius ir disciplinarinius klausimus, pri m ir paskelb eil svarbi kataliky b s restauracijai nuostat . Pra jus trims metams, vysk. J. Tiškevi ius sušauk antr sinod 1639.1.16-19 d., paskui tre i 1643.IX.20-22 d. ir ketvirt 1647.VII.14-16 d. Kiekvieno sinodo nuostatai buvo išleisti atskirai, o v liau vysk. K. Paco r pes iu vis ši keturi sinod nutarimai išleisti viename leidinyje¹⁶¹. Sinoduose priimti nutarimai: kad prie vis parapini bažny i b t steigtos artoj glob jo šv. Izidoriaus vardo brolijos, kad kunigai geriau pasiruošt ir gražiau sakyt pamokslus bei d styt katekizm , kad nelošt kortomis, nemedžiot , kad neaugint barzd , kad neturtinguosius laidot nemokamai, kad klebonai tur t vikarus, kad klebonai kasmet lankyt savo parapijie ius (kal dojimas !), kad bažny ios dokumentus pad t saugoti Varni katedros archyvan, kad diecezijos kunigai ir vienuoliai darniai bendradarbiaut pastoracijos darbe, kad uoliau b t kovojama prieš burtininkavim ir raganavim , kad klebonai pasir - pint prie bažny i pastatyti prieglaudas, kad vikarai duotu

¹⁵⁸ Vatikano archyvas, Proc. Cons. vol. 24, f. 813-820 ; vol. 32 f. 440-467.

¹⁵⁹ M. Wol onczewskis, *Žemajtiu Wiskupist* , I t., 154 psl., *Lietuvi Enciklopedija*, XI t., 103 psl. (Kartena).

¹⁶⁰ M. Wol onczewskis, ten pat, 155 psl. ; *Lietuvi Enciklopedija*, XXVIII t., 56 psl. (Skirsnemun) ; XX t., 154 psl. (Nemakš iai) ; XXXIII t., 532-533 psl. (Viekšniai).

¹⁶¹ *Collectanea constitutionum synodalium dioecesis Samogitiensis*, Vilnius 1690.

kasmet vyskupui apyskait iš savo pastoracinio darbo ir t.t., tur jo didelės reikšmės religiniam atgimimui. Jie davė gaires kunigams, dirbantiems pastoracinį darbą, jie padėjo pagrindus diecezijos statymdavystei (nes ankstesni Žemaičių vyskupijos sinod nuostatai nėra išlikę arba bent iki šiolei nesurasti).

Prie vysk. J. Tiškevičiaus suklestėjo Žemaičiuose vienuolynai, bet apie juos reikia kalbėti kaip apie atskirą religinį Lietuvos atgimimą, kuris turi būti veiksmas. Jie savo ruožtu kėlė žmonius religiniam moningumui, pamaldumui ir veiklumui. Steigdamas kalvarijas, jis davė pradžiū garsiajai Žemaičių Kalvarijos šventovei, maldininkams ir gražiai pamaldumo praktikai. Vyskupijai padalino 6 dekanatus, kurioje pravedė reformas. Jo darbas, atliktas Žemaičiuose Bažnyčios naudai ir tikinčiųjų dvasinei gerovei, eilė yra ilga¹⁶².

Vilniaus vyskupija potridentiniame laikotarpyje taip pat nestokojo gerą ganytojų. Po Val. Protasevičiaus sostų už vyskupus ir kardinolus Jurgis Radvilas¹⁶³, kilęs iš žymiausios ir tuo metu takingiausios Lietuvos didikų giminės, konvertitas, mokslams Leipcigo universitete, paskui įžymioje kolegijoje Poznanėje ir Vilniuje, aštuoniolikmetis jaunuolis paskirtas 1574.XII. 18 d. Vilniaus vyskupo koadjutoriumi, dar por metų po to studijavo teologiją Romoje, globojamas Roberto Bellarmino, 1581 m. vasarą parėjo į Vilnių, per mėnesį vyskupo pareigas, nors teturėjo tik žemesnius šventimus. 1583.XII.26 d. Vilniuje pakonsekruotas vyskupu, o kiek anksčiau XII. 12 d. pop. Grigaliaus XIII pakeltas kardinolu. Vykdydamas Tridento susirinkimo nuostatus, 1582 m. steigė Vilniuje diecezinį kunigų seminariją, užtikrindamas joje 12 klierikų išlaikymą. Ši seminarija siūdo savo 6 klierikus ir Žemaičių vyskupas. Seminarija buvo skirta lietuviams, jos vadovavimas buvo pavestas įžymiesiems. Sekančiais metais Vilniuje buvo steigta (pop. Grigaliaus XIII bul. *Quanto membra Christi* 1583.II.5) Popiežiškoji seminarija, kurioje buvo ruošiami kunigai misininkai Lietuvai ir aplinkiniams kraštams. Į ją buvo priimami studentai iš Švedijos, Norvegijos, Danijos, Pamario, Livonijos, Rusijos, Lietuvos ir Vengrijos. Pradžioje lietuvių skaičius joje buvo nedidelis (pavyzdžiui, 1590 m. iš 35 auklėtinių buvo 4 lietuviai), vėliau lietuviai sudarė daugumą (1632 m. lietuvių buvo 11);

¹⁶² M. Wolonczevskis, *Žemajtiu Wiskupistė*, I t., 156-160 psl.; *Lietuvių Enciklopedija*, XXI t., 239-240 psl.; Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Samogitienses anno 1639* ir *1646*; J. Totoraitis, *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė 1936.

¹⁶³ P. Jatuolis, *Radvilas Jurgis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXIV t., 382-385 psl. (su šaltinių nurodymais ir plačia bibliografija).

1651 m. iš 25 aukl tinių 16 buvo lietuviai ; 1676 m. iš 25 aukl tinių buvo 19 lietuvių). Taip ir ši seminarija dav Lietuvos Bažnyiai nemažą kunig , tarp jų vis eil žymi dvasiški : lietuviškojo giesmyno leid j S. Slavo insk , kan. Joakim Skirmont , Petr Boguš , vysk. Aleks. Horaini ir kitus¹⁶⁴.

Kad gal t geriau ir veiksmingiau tvarkyti bažnytinius reikalus bei duoti akstin religiniam-katalikiškam atgimimui Jurgis Radvilas 1582.11.12 d. sušauk Vilniuje diecezin sinod , reikšming savo nutarimais, kurie buvo paskelbti 11.25 d. jo ganytojiniame laiške. Jo vairiopa veikla Vilniuje nutr ko, perk lus j 1591 m. Krokuv .

Jam išvykus Lenkij , kiloginas d l Vilniaus vyskupo sosto, truk s 8 metus. Kaip anks iau lenkas J. Woronecki verž si Žemai i vyskupas, taip dabar Vilniaus vyskupas nor jo patekti Lucko vyskupas lenkas Bernardas Maciejowski¹⁶⁵. Einant toms varžytin ms, Vilniaus vyskupija 8 metus buvo be vyskupo. Vysk. V. Protasevi iaus ir Jurgio Radvilo laikais prasid j s katalikyb s atgimimo vyksmas ne tik kad sustojo, bet dargi m rodytis v l pairimo ir nuosmukio ženkl . Nuncijaus G. Malaspinos atsiusto vizitatoriaus A. Komuliejaus (Comuleus) alarmuoj s 1595 m. pranešimas apie li dn pad t Vilniaus vyskupijoj paskatino Rom grei iau persiorientuoti lietuvišk tos bylos pus . 1600.VII.31 d. Vilnius gavo v l pavyzding ganytoj vysk. Benedikt Vaini (Voin), kuris buvo uolus Tridento susirinkimo nutarim vykdytojas, pirmasis iš Vilniaus vyskup atliko 1605 m. per prokuratori vizit *ad Limina Apostolorum* ir teik popiežiui pranešim raštu apie Vilniaus vyskupij . Per savo 15 vyskupavimo met sušauk 6 diecezinis sinodus¹⁶⁶.

Jo p dinis Vilniaus vyskupo soste nuo 1616.V.18 iki 1630.1.9 d. vysk. Eustachas Valavi ius, kilimo lietuvis nuo Gardino, jaunyst je gr žo katalik tik jim , mokslus iš jo j zuit akademijoj Vilniuje, kanon teis studijavo Paduvos universitete ir filosofij bei teologij Romoje. Bažnytini karjer prad jo Vilniuje, 1600 m. buvo prelatas ir Trak klebonas, kartu jo ir pasaulin s valdžios pareig no pareigas—nuo 1599 iki 1613 m. buvo Lietuvos referendorius, nuo 1615 m. didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos vicekancleris. Prad j s valdyti vyskupij , pirmiausia atliko Vilniaus

¹⁶⁴ P. Jatulis, *Popiežiaus seminarija Vilniuje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXIII t., 288-291 psl.

¹⁶⁵ I. Lappo, *Bandyamas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo sost XVI a. pabaigoje*, žr. *Praeitis*, I t., Kaunas 1930, 94-138 psl.

¹⁶⁶ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, II t. *Synody diecezji Wile skiej i ich statuty*, Varšuva 1948, 37-58 psl.

katedros vizitacij , r pinosi j , 1610 m. smarkiai gaisro apnaint , restauruoti, savo l šomis nupirko Vilniuje kunigams invalidams namus, pastat kitas dvi prieglaudas vargšams, vyskupijos kurijoje steig nauj kanclerio pareigaviet , sušauk 3 diecezinius (1618, 1623 ir 1626 m.) sinodus. Kad geriau gal t tvarkyti ir priži r ti tolimiausius diecezijos pakraš ius, jis 1619 m. steig Gudijos archidijakonij . Jam vyskupaujant suklest jo diecezijoje religinis gyvenimas, k r si vienuolynai, pastatyta nauj bažny i ir steigta parapij , keletas bažny i atsiimta iš protestantu¹⁶⁷.

Dar tenka pamin ti vien šio laikotarpio Vilniaus vyskup Abraom Vaini (Voin), persik lusi ia iš Žemai i 1631 m. ir vyskupavus iki 1649 m. Jo prieži roj vyko tolesnis katedros bažny ios atnaujinimas, gražiosios šv. Kazimiero koply ios rengimas ir iškilmingas šv. Kazimiero k no j perk limas 1636 m.¹⁶⁸ Ta proga suruoštos imponantiškos manifestacijos parod religinio katalikiško gyvenimo gyvastingum ir stiprum . Taipgi jis r pinosi vykdyti labdaryb , jis parkviet ir kurdino Vilniuje vienuolius bonifratrus, pavesdamas jiems šv. Kryžiaus bažny i , prie kurios jie tuojau steig ligonin . Uoliai gyn Katalik Bažny ios teises, už tai susilaukdamas iš pop. Urbono VIII pagyrimo. Sušauk diecezin sinod 1631, 1635 ir 1644 m.¹⁶⁹.

Potridentino laikotarpio Lietuvos vyskupai buvo svarbiausias vadovauj s veiksnys katalikyb s atgimimo raidoje. Ar iausiaj j stov jo j pagelbininkai vyskupai sufraganai, talkin jiems administracinio ir pastoracinio darbo srityse bei pavadav juos, kai jie išvykdavo ilgesniam laikui už diecezijos rib . Vyskup žinioje ir vadovyb je buvo katedr kapitulos — prelatai ir kanauninkai, kurie, pritaikius Tridento susirinkimo nuostatus, tapo sudrausminti, privalo reziduoti savose pareigaviet se, priimti kunigyst s šventimus ir eiti kunigiškas pareigas, o ne tik imti naud iš bažnytini beneficij . Vyskup žinioje ir vadovyb je dirbo šiuo metu žymiai pagraus jusi kunigija, parengta savose seminarijose. Parapij skaičius pašok s, pastoracijoj dirb klebonai ir vikarai priži rimi ir kontroliuojami dekan . Klebon skyrimas vis daugiau per j s

¹⁶⁷ Vatikano archyvas, Miscellanea, Arm. I, vol. 85, f. 42-69; *Lietuvi Enciklopedija*, XXXII t., 534-535 psl.

¹⁶⁸ Z. Ivinskis, *Šventasis Kazimieras*, New Yorkas. 1955, 107 psl.

¹⁶⁹ Vatikano archyvas, Proc. Cons. vol. 28, f. 558-572 ; Archivum S. Congregationis S. Concilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1635 ir 1639* ; J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, II t. *Synody diecezji Wileisk iej i ich statuty*, Varšuva 1948, 62-71 psl. ; *Lietuvi Enciklopedija*, XXXIV t., 455-456 psl. Pla iau apie vysk. A. Vaini (Voin) žr. W. Pr zyał gowski, *ųwoty Biskupich Wile skich*, II t., Vilnius 1860, 43-72 psl.

vyskup jurisdikcijon ir daugiau d mesio kreipiama kandidat parinkim . Pavyzdžiui, vysk. J. Tiškevi ius klebonais skirdavo tuos kunigus, kurie sugeb davo gerai sakyti pamokslus. Pritaikant Tridento susirinkimo nuostatus, maž jo bažnytini beneficij akumuliacijos atvejai, nors vis tik ši negerov dar ilgai nebuvo visiškai išnaikinta. Ir potridentiniais laikais vis buvo teisinamasi kunig tr kumu ar tinkamo kunig pragyvenimo pretekstu.

d) *Vienuolijos — religinio atgimimo neš jos.* — Naujas veiksnys, didele dalimi l m s religini Lietuvos atgimim , buvo vienuolijos. Žemai iuose jos pasirod gan v lai, bet už tai iš karto stipriai. Per du šimtme ius Žemai i krikš ion jimo vienuolijos neband ar nepaj g šioj žem j leisti šaknies. Kod l ia taip v lavosi kurtis vienuolynai ? Klausimas m slingas ir reikalingas rimto tyrin jimo bei svarstymo. Gal b t per silpna buvo ia pati krikš ionyb ar per l tai vyko krikš ion jimo procesas, kur XVI a. dar labiau prislopino protestantizmo sukelta religinio s myšio audra.

Iki M. Giedrai io Žemai iuose nebuvo nei vieno vienuolyno. Vysk. M. Giedraitis tuojau pasteb jo ši sprag ir dar žygi atsi-kviesti savo vyskupij vienuoli j zuit . Jis kreip si Vilniaus j zuitus. Pradžioje gavo tik du vienuolius: Motiej Galmin ir Merkel Daug l , kuriuos jis kurdino Kražiuose ir paved jiems vykdyti misijas Žemai iuose. Tai buvo pavieni j zuit veikla. 1576 m. vasar j zuitas Mikalojus Sedkovskis pad jo vysk. M. Giedrai iui lankyti vyskupijos parapijas. Šiaurin vyskupijos dal su misijomis pasiekdavo j zuitai iš Rygos, kur jie buvo kurdinti 1582 m. Pažym tina ia pastoracin veikla j zuito P. Krimerio (m. 1602), sakiusio lietuviškus pamokslus ir ispano j zuito Antano Arijo, kuris buvo visai gerai išmok s lietuviškai, uoliai mok liaud tik jimo ties , klaus išpažin i ir sak lietuviškai pamokslus ¹⁷⁰. Pa iam vysk. M. Giedrai iui, lankiusiam 1587 m. diecezij , v l talkino j zuitai: portugalas Emanuelis Vega, greit pramok s lietuviškai ir Jeronimas Kniška, sakydami lietuviškai pamokslus ir klausydami išpažin i ¹⁷¹. M. Giedrai io nuopelnas, kad Žemai i vyskupijoj prad jo darbuotis ne tik pavieniai vienuoliai, bet ir m kurtis vienuolynai. Jam vyskupaujant, Jono Karolio Chodkevi iaus r pes iu 1602 m. buvo kurtas pirmasis pranciškon (bernardinu) vienuolynas Kretingoje. Ten greit susi-

¹⁷⁰ St. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum pars prima*, Vilnius 1768, 216 psl. ; S. Zał ski, *Jezuici w Polsce*, Krokava 1905, IV t. 1 d., 71 psl.; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, 35 psl.

¹⁷¹ P. Rabikauskas, *Vega Emmanuel*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXXIII t., 268 psl. ; S. Zał ski, *Jezuici w Polsce*, I t. II d. 760 psl.

dar gražus 15 vienuoli komunitetas. Jie ved parapij , vykd pastoracij , talkino kaimynini parapij kunigams, mok vaikus J. K. Chodkevi iaus kurtojų mokykloj¹⁷².

1613 m. Andrius ir Kotryna Valavi iai kurdino bernardinus Tytuv nuose¹⁷³. Iš Vilniaus atvyk pirmieji 5 bernardinai pradžioje apsigyveno prie senosios koply ios, o 1614 m. jau pad jo pamatus m rinei bažny iai ir vienuolynui, kuri statyba buvo baigta 1633 m. Žemai i vysk. J. Tiškevi ius 1635 m. pašventino vienuolyn , pakonsekravo bažny i ir paved bernardinams valdyti Tytuv n parapij . Bernardinai išvyst ia graži pastoracin veikl .

pietus nuo Tytuv n , prie Nemuno, Seredžiaus miestelyje vaivada Mikalojus Pacas, pastat s bažny i , 1620 m. prie jos kurdino augustinijonus. Jie ia gyveno ir dirbo 15 met . Vysk. St. Kiška 1626 m. buvo apgyvendin s vienuol augustinijon Juknevi i ir prie Lyduv n koply ios. Kelet met dirbo augustinijonai pastoracin darb šiose vietov se, bet stipriau sišaknyti ia nepaj g . 1635 m. jie pasitrauk iš Seredžiaus, o paskui ir iš Lyduv n ¹⁷⁴. J viet už m dieceziniai kunigai.

Apie t laik Lietuvos pakancleris ir Telši valdytojas Povilas Sapiega parkviet ir kurdino vienuolius bernardinus Telšiuose ¹⁷⁵. Vienuoliai ia meld si, apaštalavo ir mok suaugusius, jaunim ir vaikus tik jimo dalyk . 1624 m. karalius Zigmantas Vaza sustiprino juos materialiai, užrašydamas stambesn beneficij . 1656 m. Telši vienuolyne gyveno ir dirbo 18 bernardin .

J zuitai pastoviai sik r Kražiuose 1616 m. ir 1625 m. atgavino misij Varniuose. Vienuolyn tinkl Žemai iuose žymiai prapl t vysk. J. Tiškevi ius, kurdamas 1637 m. domininkonus Žemai i Kalvarijoj ¹⁷⁶, 1642 m. Raseiniuose¹⁷⁷ ir 1643 m. Virbalyje. Taip pat jo buvo pakviesti ir kurdinti karmelitai Kudirkos Naumiestyje ir Linkuvoj¹⁷⁸. Prieš Jurgiui Tiškevi iui atvykstant Žemai ius, ia nebuvo dar nei vieno moteriškojo vienuolyno. Jo pastangomis buvo 1643 m. kurtas seser benediktini vienuoly -

¹⁷² V. Gidži nas, *Kretinga*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XIII t., 66-71 psl.

¹⁷³ R. Kr asauskas, *Tytuv nai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXXI t., 256-258 psl.

¹⁷⁴ V. Gidži nas, *Augustinijonai Lietuvoje*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, IV t., Roma 1968, 309 psl.

¹⁷⁵ Br. Kvikl ys, *M s Lietuva*, IV t., Bostonas 1968, 31-32 psl.

¹⁷⁶ J. Tot orait is, *Žemai i Kalvarija*, Marijampol 1936, 12-13 psl.; Kun. Ragaišis, *Žemai i Kalvarijos aprašymas*, Vilnius 1906, 13 psl.

¹⁷⁷ Vatikano archyvas, Acta Congregationis Consistorialis ab anno 1646 ad annum 1649, vol. 10, f. 200r-201r.

¹⁷⁸ M. Wol onczewskis, *Žemajtiu Wiskupist* , II t., 140-146 psl.

nas Kražiuose, o 1645 m. jis pastat seserims kotryniet ms vienuolyn Krak se¹⁷⁹.

Laimingesn tuo atžvilgiu buvo Vilniaus vyskupija. Jau XIII a. ten darbavosi atskiri pranciškon ir domininkon vienuolij nariai. Pastoviai pranciškonai sik r 1312 m., domininkonai 1323 m. ir šv. Augustino atgailos kanauninkai 1391 m. XV a. sik r dar 4 naujos vienuolijos, XVI a. 3. Vienuolyn XVI a. Vilniaus vyskupijoj buvo 34, o juose vienuoli gal jo b ti per 500¹⁸⁰. Tiesa, dalis j buvo skaudžiai paliesti protestantizmo sukeldo religinikov s kurio, bet greit atsigavo, ypatingai, kai 1569 m. Vilni atkilo vysk. V. Protasevi iaus parkvieti j zuitai, uol s kovotojai už tik jim ir Bažny i . J ir kit vienuolij kurti vienuolynai nusagst vis Vilniaus diecezijos plot . XVII a. viduryje 1651 m. Vilniaus vyskupijoj buvo 93 vienuolynai¹⁸¹. Vien tik Vilniaus mieste j buvo 17. Šis vienuolyn išbujojimas aiškiai parodo katalikyb s atgimim ir tuo pa iu vienuolij , kaip veiksniai , to atgimimo raidoj didži svarb .

e) *Mokyklos — krašto religinimo veiksnys.*—M s svarstomame laikotarpyje, t. y. XVI-XVII a. pirmoj pus j nebuvo Lietuvoje specialios valstybin s staigos, kuri b t tvarkiusi švietimo reikalus. Jie buvo palikti priva iai iniciatyvai. Mokyklos k r si paprastai prie parapini bažny i ar vienuolyn ir j buvo išlaikomos. Prie Vilniaus katedros jau nuo jos steigimo laiku yra buvusi mokykla. Ji buvo prapl sta ir sustiprinta 1452 n. karaliaus Kazimiero donacija. 1513 m. buvo atidaryta Vilniuje antra mokykla prie šv. Jono bažny ios. Žemai iuose seniausia mokykla buvo prie Varni katedros. 1507 m. buvo kurta mokykla Taurag j, 1530 m. Joniškyje, 1537 m. Jurbarke. Pra žus protestantizmo audrai, Žemai iuose 1579 m. dar buvo galima priskaityti apie 20 mokykl . Veiklieji potridentinio laikotarpio vyskupai dažnai primindavo ir ragindavo klebonus r pintis parapin mis mokyklomis. Gniezno arkivyskupas B. Maciejowski savo 1607 m. ganytojiniam laiške pareigojo visos savo bažnytini s provincijos, kuriai priklaus taip pat Vilniaus ir Žemai i vyskupijos, dvasiškij r pintis parapin mis mokyklomis. Jis ragino kunigus prie kiekvienos bažny ios steigti mokykl , kurioje dvasiškis ar kuris kitas mokytojas mokyt parapie i vaikus¹⁸². Vysk. J. Tiškevi ius savo 1646 m. relia-

¹⁷⁹ M. Wol onczewskis, ten pat, 147-149 psl.

¹⁸⁰ V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XV t., 153 psl.

¹⁸¹ Archivum S. Congregationis S. Coneilii, *Relationes dioecesanæ Vilnenses anno 1651*.

¹⁸² J. Kur czewski, *Biskupstwo Wile skie*, 395 psl.

cijų Apaštala Sostui pažymi, kad Žemai i vyskupijoj prie vis parapini bažny i veikia mokyklos¹⁸³ ¹⁸⁴. Panašiai tur jo b ti ir Vilniaus vyskupijoj. Tose mokyklose buvo mokoma skaityti, rašyti, skai iuoti, giedoti ir katekizmo.

Vidurin ms mokykloms pradži dav j zuitai, 1570 m. steigdami Vilniuje kolegij . Pra jus dešim iai met (1580) jie atidar kolegij Polocke, tada priklausiusiam Vilniaus vyskupijai. 1586 m. prad jo veikti kolegija Nesvyžiuje. Dar spar iau did jo kolegij skai ius XVII a. pradžioje. 1615-1616 m. buvo steigta ir atidaryta kolegija Kražiuose (1636 m. joje jau mok si virš 100 mokiniu), 1617 m. kurta kolegija pa iame Vilniaus vyskupijos pakraštyje — Oršoje, taip pat 1617 m. tokia mokykla prad jo veikti Smolenske, 1625 m. Gardine, 1631 m. Naugarduke, 1639 m. Vitebske, 1642 m. Kaune. 1654 m. sik r j zuitai Pašiauš je (Šiauli aps.), 1655 m. ten atidar mokykl — kolegij . Mokini joje mokydavosi ne daugiau 30. Tai buvo valstie i ir didik vaikai iš platesn s apylink s. Ši kolegija buvo tarsi parengiamoji mokykla jaunuoliams, einantiems paskui Kraži kolegij ar Vilniaus Akademij . Pašiauš s kolegijoje paprastai gyvendavo apie 10 j zuit , kartais net iki 23. Vienas ar du j b davo užimti mokykloj, o visi kiti dirbdavo pastoracin darb . Tod l ši kolegij reikia vertinti daugiau kaip pastoracinio darbo ir misijin s veiklos centr . J zuit uolumas apaštalavimo srityje buvo didelis. J d ka religinis žmoni gyvenimas pla ioj Pašiauš s apylink je atgim ir suklest jo¹⁸⁴.

Kaip parapin se — pradžios mokyklose, taip vidurin se — j zuit kolegijose ypatingai buvo daug d mesio krepiama religijos mokym , religin aukl jim ir religin praktik . Religini žini mokiniams perteikim lyd jo pamaldumo pratybos ir dorinio pajautimo ugdymas. Buvo sudaromos mokiniams dažnos progos viešai pareikšti savo religinius sitikinimus, dalyvaujant organizuotai pamaldose, religin se manifestacijose, religiniuose vaidiniuose, disputuose, vairiose švent se. Ypatingai j zuit mokyklose buvo siekiama jaunim ne tik išmokslinti, bet ir išugdyti gerais katalikais, iškalbingais ir karingais katalikyb s gyn jais ir jos skleid jais. J zuit mokyklose religiniam ugdymui skatinti dar veik Marijos sodalicijos, o kit vienuolij mokyklose — vairios * ¹³¹

¹⁸³ Archivum S. Congregationis S. Concilii, Relationea dioecesanae Samogitienses anno 1646.

¹⁸⁴ A. Liuima, *Pašiauš s kolegija*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXII t., 130-131 psl. ; P. Rabikauskas, *18-jo Amžiam Lietuvos Bruožai. Iš Pašiauš s J zuit Kolegijos Metraš i* žr. *Tautos Praeitis*, I t., knyga 3, Chicaga 1961, 345-391 psl.

brolijos. Jos buvo taip pat kuriamos ir parapijose ir jas buvo suburiama daug jaunimo ir suaugusiųjų. Visų veikla buvo religinio pobūdžio. Visų mokyklų viršininku buvo aukštojo mokslo staiga — Vilniaus akademija¹⁸⁵, kuri nuo jos kaimo (1579) iki XVII a. vidurio, t.y. per 70 metų išleido gyvenimui keliolika tūkstančių akademinių (tuometiniu mastu) išsilavinusių jaunuolių, išauklėtų religiniuose dvasių. Tai buvo milžiniškas veiksnys krašto religiniam ir katalikybės atgimimui.

Suminėjame pačius svarbiausius veiksmus, lėmusius Lietuvos religinį atgimimą. Vieni jų veikė netiesioginiai: protestantizmo suskilimas į variaspalves sekas, Lietuvos didik atsivertimas ir valdovų laikysena, kiti tiesioginiai prisidėjo, nešdami katalikybės atgimimą. Juos mes išrikiavome taip: Popiežiai, nuncijai, episkopas ir dvasiškija, vienuolijos, mokyklos — parapijos, vidurinės arba kolegijos, seminarijos, akademija su savo sodalicijomis ir brolijomis. Dėl jų visų katalikyb Lietuvoje išėjo iš kančios ir sutemo saulėtą rytmetį, išaušusi jau XVII a. pirmoje pusėje.

Kun. Rapolas Krasiuskas

Roma

¹⁸⁵

P. Rabikauskas, *Vilniaus akademija*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXXIV t., 132-144 psl.

DIE KATHOLISCHE KIRCHE IN LITAUEN IM XVI.-XVII. JAHRHUNDERT

DIE URSACHEN DES VERFALLS UND DIE FAKTOREN
DES AUFSCHWUNGS

von

Rapolas Krasiuskas

Zusammenfassung

Das 17. Jahrhundert, und besonders seine erste Hälfte, ist für die Kirchengeschichte Litauens von grosser Bedeutung. Es steht zwischen zwei, für den Katholizismus in Litauen sehr gefährlichen und sein Bestehen bedrohenden Zeiträumen als ein helles Zeichen. Der Protestantismus hat im 16. Jahrhundert den kaum ein Jahrhundert alten Katholizismus in Litauen, sehr stark erschüttert. Von der Reformationsbewegung wurde vor allem die litauische Aristokratie berührt, die damals einen grossen Einfluss im Leben des Landes ausgeübt hat. Viele Adelige hatten die katholische Kirche verlassen und sind zum Protestantismus übergegangen.

Die Folge davon war, dass viele katholische Kirchen den Protestanten übergeben, die Kirchen ihrer Güter beraubt und die Untertanen des betreffenden Herren den neuen Glauben anzunehmen gezwungen wurden. Das religiöse Leben des litauischen Volkes hatte dadurch einen grossen Schlag erlitten. Der kritischste Zeitpunkt für die katholische Kirche in Litauen sind die Jahre 1550-1565 gewesen; damals hatte dort der Protestantismus den Hochstand erreicht. Der Kampf, den die wenigen und armen katholischen Geistlichen und Gläubigen gegen die reichen, energischen und gebildeten protestantischen Adelige führten, schien aussichtslos zu sein.

Die katholische Kirche in Litauen hat aber alle drohenden Stürme und Gefahren überwunden und ist gegen das Ende des 16. Jahrhunderts zu neuem religiösen Leben auferstanden. Der Protestantismus war damit eine der Ursachen, die den Katholiken den Antrieb gegeben haben, alle Kräfte zu konsolidieren und den Kampf für die Erneuerung der Kirche in Litauen zu führen. Es gaben natürlich auch verschiedene andere, direkte und indirekte Faktoren, die auf die Restauration des Katholizismus in Litauen entscheidend einwirkten.

Als indirekte Faktoren haben zu gelten :

1) Die Zersplitterung des Protestantismus in viele, sich einander bekämpfende Sekten. Das hemmte den Angriffsgeist, verhinderte versprochene Reformen, erweckte keinen religiösen Aufschwung, führte zu Anarchie und religiösem Subjektivismus. Der Protestantismus verlor dadurch seine Anziehungskraft und erleichterte so die Restauration des Katholizismus in Litauen.

2) Die Rückkehr vieler Adelligen zur Katholischen Kirche, veranlasst durch die Einsicht in die Gefahr des protestantischen Sektierertums. Mit wahrem Konvertiteneifer propagierten sie den Glauben und bauten viele neue Kirchen sowie Klöster. So wurden sie, zusammen mit den treu gebliebenen Gläubigen, ein wichtiger Faktor der Restauration des Katholizismus in Litauen.

3) Die katholische Haltung der Herrscher in Litauen. Alle Bemühungen der Protestanten, den König Sigismund August für den Protestantismus zu gewinnen, blieben umsonst. Eine noch stärkere Stütze hatte die katholische Kirche an Heinrich von Valois, an dem toleranten Stefan Batoras, wie auch an dem aus Schweden gekommenen, aber gut katholisch erzogenen jungen Sigismund Vasa, der sich von Anfang an um die Erneuerung des Katholizismus in Litauen bemühte.

Die direkten Faktoren, die die Erneuerung des Katholizismus in Litauen hauptsächlich förderten, waren : zuerst die Kirche selbst, die im Konzil von Trient die Erneuerung des kirchlichen Lebens angebahnt hatte, dann die Päpste, die apostolischen Nuntien, der erneuerte litauische Episkopat und Klerus, die Orden und die religiösen Genossenschaften, die Priesterseminarien, Pfarr-, Mittel- und Hochschulen mit ihren Sodalizien und Bruderschaften und vieles andere. Das harmonische Zusammenwirken aller dieser Faktoren trug weiterhin dazu bei, dass der Katholizismus in Litauen am Anfang des 17. Jahrhunderts zum Siege kam und sich zu neuer Blüte entfaltete.